

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauringute instituut

Arthur Manitski
SUURVÕIMUDE GEOPOLIITIKA ARKTIKAS: KASVAVAD PINGED USA JA VENEMAA
VAHEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Raul Toomla PhD

Tartu 2024

Autorsuse deklaratsioon

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Töö sõnade arv: 12 569

Arthur Manitski, 16.05.2024

Lühikokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida Ameerika Ühendriikide ja Venemaa Föderatsiooni geopoliitilist rivaliteeti Arktikas. Sellest tulenevalt seletab autor riikide käitumist regioonis läbi neorealismi teooria. Töö läbiviimiseks esitati uurimisküsimused ja hüpoteesid, mille eesmärkideks oli analüüsida kahe riigi käitumist kindlaks määratud ajaperioodil (2007-tänapäev). Esiteks uuriti, millised on riikide peamised strateegilised eesmärgid Arktikas. Teiseks uuriti seda, kuidas Venemaa on suur aktiivsus Arktikas viinud USA-d oma rolli Arktika suurriigina ümber mõtestama. Töö koostamisel on kasutatud juhtumipõhist uurimismeetodit, mille raames viidi läbi kvalitatiivne sisuanalüüs, et tõlgendada uuritavate riikide käitumist lähtudes kindlast ajaraamistikust ning teoreetilisest raamistikust. Andmeanalüüsis on kasutatud uuritavate riikide Arktika strateegiaid, teadusartikleid ning muid teemakohaseid allikaid. Töö tulemusena selgub, et Arktikas on kujunenud välja geopoliitiline rivaliteet USA ja Venemaa vahel. Põhinedes töö teoreetilisele raamistikule, jõutakse järelduseni, et Arktikas on tekkinud julgeolekudilemma, millest tulenevalt on tõenäoline et jätkub pingete kasv ja suureneb konfliktioht piirkonnas.

Abstract

The aim of this bachelor's thesis is to investigate the geopolitical rivalry between the United States and the Russian Federation in the Arctic. Consequently, the author explains the behavior of the countries in the region through the theory of neorealism. To conduct the study, research questions and hypotheses were posed with the objective of analyzing the behavior of the two countries over a defined time period (2007 to the present). First, the study examined the main strategic goals of the countries in the Arctic. Second, it investigated how Russia's increased activity in the Arctic has led the US to redefine its role as a major power in the region. The thesis employs a case study research method, conducting a qualitative content analysis to interpret the behavior of the countries within a specific timeframe and theoretical framework. The data analysis utilizes the Arctic strategies of the studied countries, scientific articles, and other relevant sources. The results of the study reveal that a geopolitical rivalry has emerged between the US and Russia in the Arctic. Based on the theoretical framework of the study, it is concluded that a security dilemma has emerged in the Arctic, which is likely to lead to increased tensions and a higher risk of conflict in the area.

Sisukord

Autorsuse deklaratsioon.....	2
Lühikokkuvõte	3
Abstract.....	3
Sissejuhatus.....	6
1. Teoreetiline raamistik	8
1.1. Realism	8
1.2. Neorealism	8
1.2.1. Jõudude tasakaal	10
1.2.2. Julgeolekudilemma	11
1.2.3. Võimu defineerimine	12
1.2.4. Piirkondlik võim ja koostöö võimalused	13
2. Arktika taust	16
2.1. Valitsemine ja koostöövormid.....	16
2.1.1. Arktika Nõukogu	16
2.1.2. UNCLOS.....	17
2.2. Arktilised ressursid ja kattuvad territoriaalsed nõuded.....	20
2.2.1. Arktika ressursid	20
2.2.2. Avanevad mereteed	21
3. Metoodika.....	24
3.1. Riiklikud strateegiad	25
3.2. Ajaline raamistik.....	26
3.3. USA kui vastumeelne Arktika riik	27
3.4. Majandusliku ja sõjalise tegevuse mõõtmine	28
4. Analüüs.....	30
4.1. Venemaa strateegilised eesmärgid Arktikas	30
4.1.1. Majanduslik aspekt	34
4.1.2. Venemaa sõjalise aktiivsuse kasv Arktikas	35
4.2. USA Arktikas	37
4.2.1. USA majanduslikud kaalutlused Arktikas	40
4.2.2. USA sõjalise aktiivsuse kasv Arktikas	41

4.3. Jõudude tasakaal Arktikas.....	43
5. Järeldused	45
Kokkuvõte.....	48
Kasutatud kirjandus	50
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	56

Sissejuhatus

Arktika, ehk geograafiline regioon, mis ümbritseb Põhjapoolust on aastatuhandeid kujutanud endast inimkonnale külma ja kauget tühermaad, mis on jäänud kõrvale rahvusvahelistest geopoliitilisest arengutest. Kliimasoojenemise tõttu on aga kõik see muutumas. Arktika on maailma kõige kiiremini soojenev piirkond. Ameerika Riikliku Aeronautika- ja Kosmosevalitsuse (NASA) satelliitide andmete kohaselt väheneb suvise aja jäämassi hulk Arktikas 12 protsenti iga kümnendik. Selle prognoosi kohaselt saab ennustada, et juba 2030. aastaks võib terve Arktika piirkond olla suvel jäävaba (NASA: 2022). Nende muutuste tulemusena on geograafiline piirkond muutumas iga aastaga aina rohkem navigeeritavaks ning riikidele on avanemas uued võimalused jõudu projekteerida ning ressursesse ekspluateerida.

Ajalooliselt muutus Arktika piirkond peale teist maailmasõda strateegiliseks malelauaks kahe maailma supervõimu vahel. Peale Nõukogude Liidu lagunemist toimus pingelangus, mida iseloomustas regiooni puudutav Arktikariikide vaheline koostöö, olenemata ülejäänud maailmas aset leidvatest sündmustest. Arktikat hakati nimetama erandlikuks regiooniks. Sealsete võimaluste ning väljakutsetega toime tulemiseks loodi 1996. aastal Ottawa lepinguga Arktika Nõukogu, kuhu kuuluvad kõik 8 Arktika riiki. Konsensuslikul põhimõttel töötav nõukogu on vastu võtnud kolm siduvat eelnõud, kuid välistab vastavalt aluslepele selgesõnaliselt sõjalise julgeoleku küsimuse arutamise.

Paljude vaatlajate jaoks lõppes Arktika geopoliitiline erandlikus 2007. aastal, kui Venemaa võttis ette ekspeditsiooni, mille käigus püstitati põhja poolusel merepõhja Vene Föderatsiooni lipp ning kuulutati piirkond Vene majanduslikult hallatavaks territooriumiks. Nimetatud territoriaalne nõue pole leidnud rahvusvahelisel areenil tunnustust, kuid see pani alguse geopoliitilisele konfliktile Arktikas, mille käigus on viis kaheksast Arktika riigist esitanud enda territoriaalsed nõudmised ülevaatamiseks Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile. Kliimasoojenemisest tingitud jää sulamine on tekitanud olukorra, kus aina rohkem Arktilisest merest on suveperioodidel jäävaba. Venemaa näeb keskkonna muutuses võimalust muuta suures osas läbi nende territoriaalvete kulgeva Kirdeväila (Põhja-Merete) rahvusvaheliselt konkureerivas mereteeks ning Arktikas paiknevate hulgaliste ressursside kasutamist. Ameerika Ühendriigid näevad aga Venemaa

agressiivsetes territoriaalsetes nõuetes ohtu enda ning rahvusvahelisele julgeolekule. Samuti on USA huvitatud seniajani kättesaamatult Arktikas paiknevate loodusressursside kasutamisest.

Antud uurimistöö eesmärgiks on analüüsida kahe regionaalse suurriigi- Ameerika Ühendriikide ning Venemaa strateegilist käitumist Arktikas. Peamiseks uurimisprobleemiks on ajas aina ambitsioonikamaks ning agressiivsemaks muutnud Venemaa Arktika strateegia, mis on autori hüpoteesi kohaselt sundinud Ameerika Ühendriikidel ümber kavandama oma nägemust endast kui Arktika riigist. Sellest lähtudes on autori hinnangul tõenäoline, et tulevikus geopoliitilised pinged Arktikas ainult kasvavad. Töö peamine eesmärk on uurida kahe suurriigi poliitilisi samme Arktikas ning, kuidas üksteise tegevusele reageerimine on potentsiaalselt viimase paarikümne aasta vältel transformeerinud Arktika uueks geopoliitiliseks püsirohutunniks.

Uurimistöö käigus analüüsib autor, kas just suurriikide vaheline jõupoliitika on määrava tähtsusega tõukejõud USA ja Venemaa suhete kujunemisel Arktikas. Autor uurib, kas ja kuidas on võimalik kasutada neorealismi teooriat selleks, et seletada Arktika rahvusvahelisi suhteid kujundavaid sündmusi. Uurimisprobleemi tõestamiseks teostab autor USA ja Venemaa tegutsemise põhjal juhtumiuuringu, kus püstitab järgnevad hüpoteesid: 1) Jää taandumise tagajärjel üritavad regioonis tegutsevad riigid arendada majanduslikku tegevust, ning ekspluateerida kättesaadavamaks muutuvaid ressursse selleks, et suurendada enda latentset võimu; 2) Majandusliku tegevuse tagajärjel kasvab piirkonnas ka sõjaline tegevus, mille kaudu proovivad riigid kaitsta enda huve, selle tulemusena suureneb ka konfliktioht USA ja Venemaa vahel; 3) Riigid lähtuvad tegutsemisel enda võimu suhtelisest suurendamisest või balansseerimise printsiibist, ning eiravad institutsionaalseid reegleid, kui need ei kattu nende huvidega.

Töö vastab täpsemalt järgnevatele küsimustele: Millised on nii USA kui Venemaa peamised strateegilised eesmärgid Arktikas? Kuidas on Venemaa suur aktiivsus Arktikas viinud USA-d oma rolli Arktika suurriigina ümber mõtestama?

1. Teoreetiline raamistik

1.1. Realism

Riikide käitumise kirjeldamiseks rahvusvahelisel areenil on välja töötatud mitmeid erinevaid rahvusvaheliste suhete teooriaid. Realismi teooria pooldajad leiavad, et valitsuse puudumine ehk anarhia, on peamine tegur, millest lähtuvalt langetavad rahvusvahelises süsteemis tegutsejad ehk riigid otsuseid. Nende kohaselt toimib rahvusvaheline süsteem eneseabi põhimõttel. See tähendab, et iga riik vastutab ise enda ellujäämise eest, defineerides seejuures iseseisvalt enda huvisid ning suurendades enda võimu (Korab-Karpowicz: 3-4). Realistide jaoks on anarhilises maailmas võtmeküsimuseks julgeolek. Selle saavutamiseks püüavad riigid suurenda oma võimu ning tasakaalustada jõudude vahekorda sõlmides alliansse. Julgeoleku saavutamiseks püüavad riigid suurendada oma võimu ja tegeleda võimu tasakaalustamisega, et peletada võimalikke agressoreid (Korab-Karpowicz: 4-5).

Traditsioonilise realismi isaks peetakse Saksa-Ameerika politoloogi Hans Morgenthau, kelle realismi käsitus muutus rahvusvaheliste suhete koolkondades domineerivaks peale teise maailmasõja lõppu. Morgenthau uskus, et poliitika, nii nagu ühiskond üldisemalt, on üles ehitatud seadustele, mis tulenevad inimloomuse kindlast karakteristikast. Seega on riikide huvid defineeritud läbi nende võimu, ning iga poliitiline samm on suunatud võimu säilitamiseks, suurendamiseks või demonstreerimiseks (Morgenthau: 4).

Arktika muutumine geopoliitiliseks malelauaks ning seal asetleidev suurvõimude konflikt võimaldab probleemi uurimiseks rakendada realismi teooriat. Antud uurimistöö kasutab Arktikas toimuvate manööverduste vaatlemiseks Kenneth Waltzi (1979) poolt välja töötatud neorealismi teooriat. Sellest lähtuvalt annab käesolev peatükk ülevaate töö teoreetilisest raamistikust, et anda alus edasiseks analüüsiks.

1.2. Neorealism

USA välispoliitika ekspert Kenneth Waltz sõnastas (1979) neorealismi peamised vaated teoses „Theory of International Politics“ eesmärgiga vastata liberaalsetele realismi kriitikutele ning parandada klassikalise realismi puudusi (Korab-Karpowicz: 25). Erinevalt klassikaliste realistide

fookusest inimloomusele, ehitas Waltz enda rahvusvahelise poliitika teooria analoogiliselt mikroökonoomika põhimõtetele. (Waltz: 52). Sellest lähtudes saab neorealismide hinnangul võrrelda riike rahvusvahelises süsteemis ettevõtetega sisemajanduses, neil on mõlemal ühine peamine eesmärk: ellu jääda (Waltz: 91). Nii nagu ka klassikalise realismi esindajad usub Waltz, et peamised tegutsejad rahvusvahelises süsteemis on riigid. Ta küll tunnistab teiste tegurite olemasuolu, kuid peab neid vähetähtsaks niikaua, kuni domineerivateks üksusteks on rahvusriigid, mis „kasutavad majanduslikke vahendeid sõjaliste ning poliitiliste eesmärkide saavutamiseks; ning sõjalisi ja poliitilisi vahendeid majanduslikke eesmärkide saavutamiseks“ (Waltz: 94).

Erinevalt teistest rahvusvaheliste suhete teooriatest proovib neorealism seletada riikide käitumist rahvusvahelises süsteemis, eraldades riigid seejuures laiemast sotsiaalpoliitilisest kontekstist. Riikide käitumine tuleneb seeläbi nende peamisest eesmärgist- püsijäämisest ning seeläbi julgeoleku tagamisest. Waltz argumenteerib, et riikide käitumist sajandite jooksul on võimalik seletada läbi rahvusvahelise süsteemi struktuuri, kus nad eksisteerivad ning piirangute, mis see riikidele sätestab (Waltz 67-68). Seeläbi aitab neorealismi teooria selgitada, miks riigid käituvad sarnaselt vaatamata erinevatele valitsemisvormidele ning poliitilistele ideoloogiatele ning, miks vaatamata kasvavale vastastikusele sõltuvusele ei usu teooria pooldajad, et rahvusvaheliste suhete üldpilt märgatavalt ajas muutuks (Korab-Karpowicz: 26).

Erinevalt hierarhiliselt üles ehitatud riiklikust korrast domineerib rahvusvahelistes suhetes neorealismide hinnangul siiski anarhia, mille tõttu lähtuvad riigid oma käitumises eneseabi printsibist. (Waltz: 104). Riikide vaheline koostöö on anarhilises rahvusvahelises süsteemis küll võimalik, kuid limiteeritud, selle tõestamiseks toob Waltz (1979: 105-106) esile kaks peamist põhjust- ebakindlus julgeolekus ning koostööst tulenev ebavõrdne kasu. Nimelt ei saa neorealismile seisukohale toetudes olla üksus ehk riik kunagi kindel teiste riikide eesmärkides ning kardab, et koostööst saadav võimalik kasu võib soodustada teisi riike rohkem kui teda ennast, ning seeläbi tekitada sõltuvuse teistest: „Riigid ei aset ennast meelega suurenenud sõltuvusse. Eneseabisüsteemis alistavad julgeolekukaalutlused majandusliku kasu poliitilistele huvidele“ (Waltz: 107).

1.2.1. Jõudude tasakaal

Realismi koolkonna toetajad näevad kahte peamist võimalust, kuidas anarhilises maailmas julgeolekut tagada: jõudude tasakaal ning heidutus. Jõudude tasakaalu printsiip seisneb strateegiliste ning paindlike liitude loomises, mille tulemusena ei saa ükski riik tõusta domineerivaks ainuvõimuks, heidutus seisneb aga sõjalise või muu jõu koondamises ning selle kasutamise ähvarduses (Antunes, Camiaso: 19). Waltz (1979: 121) leiab, et jõudude tasakaalu poliitika valitseb vaid siis, kui kaks tingimust on täidetud- rahvusvaheline süsteem peab olema anarhiline ning seal tegutsevad üksused peavad lähtuma enesesäilitamisest.

Jõudude tasakaalu teoorias vaadeldakse riike kui ühtseid üksusi, kes minimaalselt püüdleval enesesäilitamise poole ning maksimaalselt püüavad domineerida kõige teiste riikide üle. Riigid kasutavad nende eesmärkide saavutamiseks nende käsutuses olevaid vahendeid, mis jagunevad kahte kategooriasse. Siseriiklikud pingutused hõlmavad näiteks samme majanduse elavdamiseks või sõjalise võimekuse suurendamiseks. Välised pingutused on aga välispoliitilised sammud enda liidu tugevdamiseks ja laiendamiseks või teiste rivaalide jõu kahandamiseks (Waltz: 118).

Riigid proovivad harva enda võimu maksimeerida, sest sellele järgneks teiste riikide vastu balansseerimine, see toetab väidet, et riigid tasakaalustavad võimu, mitte ei suurenda seda. „Rahvusvaheline poliitika on selleks liiga tõsine mäng“ (Waltz: 128). Tasakaalu teooria näeb rahvusvahelist poliitikat konkurentsivaldkonnana, kus iga riigi saatus sõltub tema reaktsioonist teise riigi tegevusele. Waltz (1978: 118) võrdles rahvusvahelist süsteemi ning seal tegutsevaid üksuseid ehk riike vabaturumajandusega, mis toimib sarnaselt seal tegutsevate üksuste (ettevõtete) omavahelise koostoimimise näol. Tasakaaluteooria käib käsikäes realismi iseloomustava eneseabisüsteemi põhimõttega. Eneseabisüsteemis on ohtudele avatud need riigid, kes ei suuda ennast aidata, või teevad seda vähem tõhusamalt kui teised. Hirm sellest tulenevate soovimatute tagajärgede ees stimuleerib riike käituma viisil, mis tekitab jõudude tasakaalu (Waltz: 118).

Neorealismi teooria võimaldab püstitada ootusi riikide käitumise ning sellest tekkivate tulemuste suhtes. Teoriast viitab tugevale kalduvusele süsteemi tasakaalu poole rahvusvahelistes suhetes. Saavutatud tasakaal ei pea olema säiliv, kuid tasakaalu rikkumise korral proovivad riigid seda ühel või teisel viisil taastada (Waltz: 128). Eneseabisüsteemis toimivad riigid peavad oma huvide

kaitsmiseks kasutama oma kombineeritud võimeid. Waltz (1978: 131) uskus, et riikide majanduslikku, sõjalist või teisi võimekusi ei saa sektoriteks jagada ning eraldi kaaluda, sest üldises pildis ei paigutata riiki kõrgeimale võimupositsioonile, sest see paistab ühes või teises valdkonnas silma. Riigi võimupositsioon sõltub hoopis rahvaarvu, territooriumi suuruse, ressursside olemasolu, majandusliku võimekuse, sõjalise tugevuse, poliitilise stabiilsuse ning kompetentsi kombineeritud faktoritest. Seetõttu kulutavad riigid palju aega ning ressursse üksteise võime, kuid just eriti ründava sõjalise võimekuse, hindamisele.

Neorealismi kontseptsioon, mille kohaselt on iga riigi kõige fundamentaalsem funktsioon enda julgeoleku ning säilimise tagamine, viib peaaegu alati julgeoleku dilemmani, mille mõistmine on oluline osa realismi poolt defineeritud rahvusvahelise süsteemi mõistmiseks.

1.2.2. Julgeolekudilemma

Julgeolekudilemmat defineeritakse rahvusvahelise poliitika uuringutes kui olukorda, kus riigi tegevused enda julgeoleku suurendamiseks põhjustavad teiste riikide reaktsioone, mis toovad omakorda kaasa algse riigi julgeoleku vähenemise, mitte kasvu (Schweller: 116). Waltzi poolt sõnastatud neorealismi mudelis on julgeolekudilemma kontseptsioon üliolulisel kohal. See seletab, miks isegi rahumeelsed riigid, mis on enda turvalisuse huvides relvastunud ei saa vältida üksteise ähvardamist ning spiraalefektide tekitamist. Julgeoleku tagamiseks relvastumist kasutatakse selleks, et selgitada konfliktide kerkimise võimalust riikide seas, kes otsivad vaid turvalisust anarhilises maailmakorras (Schweller: 117).

Sarnaselt klassikalistele realistidele usub ka Waltz, et erinevalt riiklike süsteemide ülesehitusest, puudub rahvusvahelises poliitikas hierarhia, mille tulemusena on võim riikide jaoks kõige olulisem muutuja. Võim ei ole aga eesmärk omaette, vaid asendamatu vahend riikide põhivajaduse- julgeoleku kindlustamiseks (Waltz 1979: 88).

Julgeolekudilemma kontseptsiooni rakendamine Arktika uurimisel ei ole midagi uut. Åtland (2014: 146) argumenteerib, et Arktika mängib olulist rolli nii Venemaa kui USA tuumaheidutus strateegiast. Kõik Arktika rannikuriigid tähtsustavad enda majanduslikke ning julgeoleku huve piirkonnas. Juhul, kui naaberriik või välised osalejad neile väljakutse esitavad, võivad nad olla valmis oma huvide kaitsmiseks pingutama, vajadusel sõjalise jõu näitamise või kasutamisega.

Sellest lähtudes usub Åtland (2014: 146), et piirkonnas on lahti rullumas klassikalise julgeolekudilemma stsenaarium, kus riigid, kes ei tugevda enda sõjalisi võimeid regioonis satuvad olukorda, kus teised ja võimsamad osalejad võivad proovida nende nõrkust ära kasutada ning ohustada oma majandus- ja või julgeolekuhuve piirkonnas.

1.2.3. Võimu defineerimine

Uurimistöö eesmärgi täitmiseks on oluline defineerida võimu mõiste, nii nagu läheneb sellele neorealismi teooria. USA realismi koolkonna esindaja John Mearsheimer usk, et riigi käitumist kujundab suuresti rahvusvahelise süsteemi materiaalne struktuur, kus peamine valuuta on võim. Riikidel võib olla kahte sorti võimu: latentne ning sõjaline võim. Kuigi antud võimuvormid on omavahel lähedalt seotud ei ole need sünonüümsed, sest need tulenevad erinevat sorti varadest. (Mearsheimer. 2001: 55). Latentne võib hõlmab endas sotsiaalmajanduslikke elemente, mis on vajalikud sõjalise jõu arendamiseks ning ülevalpidamiseks. Selle alla kuuluvad näiteks riigi rikkus ning elanikkonna suurus. Riigid vajavad raha, tehnoloogiat ning inimesi sõjaliste võimete arendamiseks ning sõja pidamiseks. Sellest lähtudes viitab latentne võim riigi potentsiaalile, mida ta saab kasutada vaenuliku riigiga konkureerimiseks (Mearsheimer. 2001: 55).

Grajewski (2017) uuris neorealismi kaudu, kuidas Venemaa üritab läbi jõupoliitika kehtestada enda rolli rahvusvahelise suurvõimuna Arktikas. Üheks alaeesmärgiks seadis riik enda latentse võimu suurendamise arktiliste ressursside kaudu. Grajewski (2017: 144). toob välja, et neorealismi teoreetilised eeldused riigi käitumise kohta viitavad sellele, et latentse võimu taotlemine riigi ellujäämise eesmärgil juhib Venemaa Arktika poliitikat.

Latentse võimu hindamine on oluline, sest suurem majanduslik heaolu tähendab alati suuremat rikkust, millel on oluline mõju julgeolekule, sest rikkus on sõjalise jõu alus. Grajewski (2017: 144) väidab, et Venemaa põhihuvid Arktikas seisnevad võimu akumulierimises läbi majandustulude kasvatamise, ressursside eksploateerimise ning sõjaliste eelpostide loomise.

Mearsheimer (2001: 56-57) sätestab, et kuigi latentne võim on pikaajalises vaatluses oluline, siis riigi reaalne ning hetkeolukorrale vastav võim tuleneb selle sõjaliste jõudude suurusest ning funktsioneerimisest, kui võrrelda neid konkureerivate riikide sõjaliste jõududega. Mearsherimeri poolt sõnastatud ründava realismi teoorias on võimude tasakaalu kontseptsioon tasakaalus riikide

sõjalise võimekuse tasakaaluga, kusjuures ründav realism rõhutab, et jõud on rahvusvahelise poliitika ülim muutuja (Mearsheimer 2001: 56-57).

Riigi sõjaline võim põhineb suuresti maavägede ning seda toetavate õhu- ja merejõudude suuruses ning võimekuses. Mearsheimer rõhutab, et kuigi merevägi ja strateegiline õhuvägi mängivad olulist rolli jõu projekteerimisel, siis ei sobi need territooriumide vallutamiseks ega suuda ka teisi riike territoriaalseid järeleandmisi tegema sundida (Mearsheimer 2001: 82).

Riigid ei saa arendada enda sõjalist võimu ilma suurte ühiskondlike ressursside kaasamiseta. Latentsetest ressurssidest on riigi sõjalise võimekuse loomisel kaks kõige olulisemat komponenti jõukus ning rahvastiku suurus. Mearsheimer (2001: 83). toob välja, et tema jaoks ei tähenda võim muud kui riigile kättesaadavaid ressursse. Ründava realismi seisukohalt püüavad riigid rahvusvahelises süsteemis maksimeerida oma suhtelist võimupositsiooni teiste riikide ees, et tagada maksimaalset turvalisust. Mearsheimer uskus, et iga riik tahaks olla süsteemi kõige hirmuäratavam sõjaline jõud, sest see on parim viis tagada ellujäämine maailmas, kus toimib pidev julgeolekukonkurents ning, kus sõja puhkemine on alati võimalus (Mearsheimer 1994: 11-12).

Neorealismi seisukohalt on kindla riigi võimu hindamisel oluline lisaks latentsele ning sõjalisele võimule võtta arvesse ka võimu geograafiline jaotus. Mearsheimer (2001: 62). omistab riikidevahelise käitumise selgitamisel nendevahelisele võimusuhtele suurt tähtsust. Ta lähtub Waltzist, kuid väidab, et riigid taotlevad võimu selleks, et ellu jääda. Küll aga laiendab Mearsheimer Waltzi hüpoteesi, viidates sellele, et riigid, mis saavutavad märkimisväärse mõjuvõimu kalduvad seejärel taotlema piirkondlikku hegemooniat. Sellele vastates võivad aga konkureerivad riigid balansseerimiseks eelistada koostööd ning liitude loomist.

1.2.4. Piirkondlik võim ja koostöö võimalused

Neorealismi vaatenurk rahvusvahelisele poliitikale põhineb kahel eeldusel: põhilised mängijad on autonoomsed riigid, mis soovivad ellu jääda ning tegutsevad anarhilises keskkonnas. Kuna maailmapoliitika toimib eneseabi printsiibi alusel, peavad riigid enda kaitsmiseks ja oma huvide edendamiseks toetuma enda ressurssidele (Schweller 1996: 101). Olenemata sellest, kas riik soovib turvalisust või enda võimu maksimeerimist, on talle kasulikum võimueelis enda

konkurentide üle, mitte võimu võrdne jagunemine. Ühele või teisele poolele eelise andmise ning sellest tuleneva ebaühtlase kasumi jaotumise probleem muudab rahvusvahelise koostöö raskesti saavutatavaks (Schweller 1996: 101-102).

Realistid aktsepteerivad, et riigid tegutsevad mõnikord ühiselt erinevates rahvusvahelistes institutsioonides. Selle põhjuseks usuvad nad aga, et riigid peavad silmas omakasu arvutusi, mis põhinevad eelkõige rahvusvahelisel võimujaoitusel (Mearsheimer 1994: 13). Süsteemi võimsamad riigid soovivad juhtida või kujundada institutsioone nii, et nad suudaksid säilitada või suurendada oma osa maailma võimust. Realistide jaoks on sõja ja rahu põhjused peamiselt jõudude tasakaalu nihkumine. Institutsioonid peegeldavad suuresti võimu jaotust süsteemist, mis võivad vajadusel protsessi sekkuda, et taastada võimude tasakaal, või suurendada liikmete võimu (Mearsheimer 1994: 13-14).

Autor leiab, et sissejuhatuses püstitatud riikide käitumise hüpoteese saab tõestada lähenemisega läbi neorealismi teooria.

Hüpotees 1) sõnastas, et jää taandumise tagajärjel üritavad regioonid tegutsevad riigid arendada majanduslikku tegevust, ning ekspuuteerida kättesaadavamaks muutuvaid ressursse selleks, et suurendada enda latentset võimu. Selle tõestamisel lähtub autor neorealismi printsiibist, mille alusel riigid kasutavad enda eesmärkide saavutamiseks nende käsutuses olevaid vahendeid. Suurenenud ressursside ekspuuteerimine ühe riigi poolt võib anda talle eelise konkurentide eest. Realistid usuvad, et selle eelise ennetamiseks peaksid ka teised piirkonnas asuvad riigid hakkama kättesaadavaid ressursse kasutama, et balansseerida ühe tegutseja latentse võimu suurenemist.

2) Majandusliku tegevuse tagajärjel kasvab piirkonnas ka sõjaline tegevus, mille kaudu proovivad riigid kaitsta enda huve, selle tulemusena suureneb ka konfliktioht USA ja Venemaa vahel. Antud hüpoteesi näol usub autor, et tegemist on klassikalise julgeolekudilemma juhtumiga, mille sõnastas Waltz (1979: 88). Julgeolekudilemmat on kasutatud juba varasemalt rahvusvaheliste suhete uurimiseks Arktikas Åtland (2014). Antud töös seob autor aga kontseptsiooni otseselt Venemaa ja USA käitumisega, et seletada nende kasvavat antagonismi piirkonnas.

3) Riigid lähtuvad tegutsemisel enda võimu suhtelisest suurendamisest või balansseerimisest printsiibist, ning eiravad institutsionaalseid reegleid, kui need ei kattu nende huvidega. Siinkohas

usub autor, et hüpoteesi saab tõestada Mearsheimeri (1994: 12) poolt kirjeldatud riikidevahelise koostöö võimaluste ning seda takistavate tegurite kaudu. Autor usub, et nii Venemaa kui USA on valmis koostööks institutsioonide kaudu Arktikas senikaua, kuni see ei sea ohtu nende võimu suurendamise ning enda positsiooni hoidmise kaalutlusi. Institutsioonide toimimist Arktikas on varasemalt uurinud Wegge (2010), kes tõi välja, et institutsionaalse süsteemi funktsioneerimist Arktikas soodustab multipolaarne jõudude vahekord.

Käesolev peatükk andis teoreetilise ülevaate neorealismi kontseptsioonidest, mida autor kavatseb Arktikas aset leidva võimuvõitluse analüüsimisel kasutada. Rahvusvaheliste suhete uurimiseks on varasemalt kasutatud neorealismi teoreetilist raamistikku. Küll aga usub autor, et USA ja Venemaa teravnevate suhete uurimine läbi neorealismi aitaks paremini mõista mõlema riigi käitumismalle ning potentsiaalseid arenguid regioonis. Järgmine alapeatükk koosneb olukorra kirjeldusest, mille käigus annab autor ülevaate teoreetilistest kontseptsioonidest, mida on vajalik edasise analüüsi teostamiseks mõista.

2. Arktika taust

Viimastel aastakümnetel aset leidnud kliimamuutused on kaasa toonud Arktika merejää kiire sulamise, mis on lihtsustanud ligipääsu avastamata loodusvaradele ja võimaldanud uute mereteede avamist. Nende muutuste keerises on hüppeliselt suurenenud rahvusvaheline tähelepanu Arktikas leiduvatele ärivõimalustele. Selle kõrval on aga kasvanud ka riikidevahelised pinged, mis kajastuvad tihti võimu projekteerimise ning kattuvate territoriaalsete nõuete näol (CFR: 2018).

Arktikat määratletakse kui geograafilist polaarpiirkonda, mis ümbritseb põhjapoolust. Enamik teadlasi defineerib Arktikat kui ala, mis jääb 66,5 kraadi ekvaatorist põhja poole ulatuva polaarjoone sisse. Selles piirkonnas omavad territooriumit kaheksa riiki. Kanadat, Taanit, Norrat, Venemaad ning USA-d kutsutakse Arktika viisikuks, sest neil on läbi oma territooriumi otsene ligipääs põhjapoolust ümbritsevale Põhja-Jäämerele. Kuigi Soomel, Islandil ega Rootsil ei ole Põhja-Jäämerega tavaliselt otsepiiri, peetakse ka neid tavaliselt Arktika riikideks (AC: 2024 a).

2.1. Valitsemine ja koostöövormid

Arktika haldamiseks on sõlmitud arvukalt kahepoolseid lepinguid ning riikide vaheline suhtlus ja koostöö toimib läbi erinevate rahvusvaheliste foorumite. Olemasolevate Arktika juhtimismehhanismide killustatus raskendab aga riiklike, piirkondlike ning ülemaailmsete Arktikaga seotud väljakutsetega tegelemist (CFR: 2018). Wegge (2010: 173-174) defineeris Arktikat kui regiooni, mida valitseb mitmepolaarne jõustruktuur. Arktikas tegutsevad riigid on vähendanud regionaalseid pingeid tunnistades koostöö vajadust piirkonna haldamisel. Riikidevahelise suhtluse ning koostöö arendamise peamise foorumina on aktsepteeritud Arktika Nõukogu. Konfliktide lahendamisel lähtutakse peamise õigusraamistiku näol aga Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguste konventsioonist (edaspidi UNCLOS).

2.1.1. Arktika Nõukogu

Arktika Nõukogu rajati 1996. aastal Ottawa deklaratsiooni kaudu, millest võtsid osa varasemalt mainitud kaheksa Arktika riiki. Nõukogu kujutab endast kõrgetasemelist foorumit, mis pakub

Arktika riikidele vahendeid koostöö arendamiseks, koordineerimiseks ning suhtlemise edendamiseks (AC: 2024 b). Selle peamiseks eesmärgiks on rahu ning stabiilsuse tagamine regioonis, erilist tähelepanu pööratakse ka keskkonnakaitsele ning jätkusuutliku arengu edendamisele. Foorumil on õnnestunud välja töötada kolm seaduslikult siduvat rahvusvahelist lepingut, millest esimene: „Arktika lennu- ja mereotsingu päästealase koostöö leping“, sõlmiti 2011. aastal. Viimane leping sõlmiti 2017. aastal ning hõlmas endas teaduskoostöö tõhustamise kokkulepet (AC: 2024 b). AC toimib roteeruvate eesistujate süsteemi alusel, kuni 2025. aastani on eesistuja riigiks Norra. Lisaks alalistele liikmesriikidele on ligi neljakümnel mitte-arktilisel riigil ja rahvusvahelisel organisatsioonil nõukogu vaatleja staatus (AC: 2024 b).

Hoolimata mõningatest läbimurretest ei ole nõukogu lepingupõhiline rahvusvaheline organisatsioon, vaid foorum, mis tegutseb konsensuse põhimõtetel, seejuures välistab Nõukogu mandaat selgesõnaliselt sõjalise julgeoleku arutamise (DoS: 2024). Peale Venemaa täiemahulist rünnakut Ukraina vastu 2022. aastal on Arktika Nõukogu tegevus olnud suures osas halvatud. 2022. aasta märtsis võtsid seitse nõukogu liiget vastu otsuse, milles keelduti edasisest koostööst agressorriigiga, kelle käes oli sellel hetkel ka eesistuja positsioon. 2023. aasta mais kogunes kaheksast riigist koosnev nõukogu erandkorras, ning Venemaa andis võimumantli edasi roteerimisjärjekorras paiknevale Norrale (Foreign Policy: 2023).

Kuigi mitmed organisatsiooni projektid ning töörühmad on tegevusega jätkanud ka ilma Venemaa osalusega, siis on rahvusvaheliste vaatlejate seas kerkinud üles küsimus, mida suudetakse saavutada ilma suurima Arktika riigi- Venemaa kaasamiseta. Venemaa moodustab geograafiliselt 45% Arktikast, temast sõltuvad mitmed olulised laevateed ning teadusliku koostöö ja kliimauuringute jätkusuutlikus (Foreign Policy: 2023). Venemaa on peale koostöö lõppemist andnud signaali maailmale, et tal ei pruugi olla tulevikus huvi koostöö jätkamiseks. Venemaa viimases Arktikat käsitlevas strateegilises dokumendis ei olnud kordagi mainitud nõukogu. Selle asemel on Venemaa asunud soojendama suhteid Hiinaga, koostöös kellega kavandatakse uut jaama Norra poolt kontrollitud Svalbardi saarele (Foreign Policy: 2023):

2.1.2. UNCLOS

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni poolt 1982. aastal vastu võetud mereõiguse konventsioon loob üldtunnustatud ning siduva õigusraamistiku, mis reguleerib merealaseid

jurisdiktsiooninõudeid ja merepiiride piiritlemist riiklike merevööndite vahel (Schofield, Østhagen: 172). Aastate vältel on UNCLOS saavutanud laiaulatusliku tunnustuse, sellega on liitunud 169 riiki ning Euroopa Liit (ÜRO: 2024). Konventsiooni aluse sätestati piirangud riiklikele merejurisdiktsiooni nõuetele. See kehtestab riikidele territoriaalsed ja õiguslikud piirangud tsoonides, mis on määratletud kui siseveed, territoriaalsed veed, külgnevad veed, eksklusiivne majandusvöönd (edaspidi EEZ) ja mandrilavad (Schofield, Østhagen: 172-173)

Siseveed hõlmavad enda alla kõiki riigisiseseid veeteid. Riigid võivad reguleerida ja kasutada mis tahes ressursse oma sisevetes. Välisriikide alustel ei ole õigust neid teid loata läbida (UNCLOS Artikkel: 8). Territoriaalveed ulatuvad riigi rannajoonest (lähtejoonest) 12 meremiili (edaspidi NM) kaugusele. Rannikuriik saab selles piirkonnas kehtestada seadusi, eeskirju ja kasutada ressursse. Nimetatud suveräänsuse õigus laieneb ka mere kohal paiknevale õhuruumile ning meresängile. Küll aga on välisriigi laevadel rahumeelse läbisõidu õigus. (UNCLOS Artiklid: 3,4, 17).

Külgnevad veed ulatuvad rannikuriigi lähtejoonest 24 NM kaugusele. Selles piirkonnas ei ole riigil suveräänsust, kuid kehtib õigus jõustada tolli, immigratsiooni käsitlevaid meetmeid ning reostust käsitlevaid seadusi (UNCLOS, Artikkel 33). Konventsioonis esmakordselt tutvustatud EEZ mõiste sätestab riikide majandusvööndid, mis võivad ulatuda rannajoonest kuni 200 NM kaugusele. Selles tsoonis on riigil ainuõigus loodusvarade kasutamise üle (UNCLOS, Artikkel 57).

Rannikuriigi mandrilava hõlmab merepõhjast ja selle all asuvast maapõuest ala, mis ulatub maismaaterriitoriumi pikendusena tema territoriaalmerest mandrilava välisservani või territoriaalmere lähtejoontest 200 meremiili kaugusele, kui mandrilava välisserv nii kaugele ei ulatu (UNCLOS, Artikkel 76). Igal UNCLOSi allakirjutanul, kes suudab teaduslikult tõestada, et merealune mandrihari on tema territooriumi pikendus tema kaldajoonest kaugemale kui 200 NM, on automaatselt õigus laiendada oma EEZ-d ja seega kasutada loodusvarasid selles vööndis (Schofield, Østhagen: 172). Riik, kes soovib enda EEZ-d mandrilava argumendi kaudu laiendada, peab laiendusavalduse esitama kümne aasta jooksul peale konventsiooni allkirjastamist, ning maksimaalseks laiendusulatuseks on 350 NM (UNCLOS 1982: 146).

Kanada, Taani (Gröönimaa kaudu) ning Venemaa on kõik esitanud kattuvad nõuded, et mandrilava ulatuse alusel suurendada enda EEZ-d Põhja-Jäämere keskosasse. Konkureerivad

nõuded Arktikas peituvate ressursside üle ning teised muretekitavad teated on toonud kaasa pingete kasvu Venemaa ning lääneriikide vahel Arktikas (Antsygina, Overfield: 1). Koos UNCLOS-i konventsiooniga loodi 1982. aastal ka mandrilava piiride komisjon (edaspidi CLCS), kellele saavad enda mandrilava pikkust tõestada soovivad riigid esitada taotluse ning geoloogilised tõendid.

Territoriaalsete vaidluste asjaolu Arktikas süvendab veelgi tõsiasi, et USA ei ole ratifitseerinud UNCLOS-i. Sellest lähtudes on USA-l Arktika territoriaalset suveräänsust puudutavates küsimustes vähe usaldusväärset ning ta ei saa kehtestada või omada õigusi ressurssidele väljaspool oma majandusvööndit Alaska ranniku lähedal. Siseriiklikult seisavad konventsiooni ratifitseerimisele vastu fraktsioon poliitikuid, kes kardavad, et USA loovutaks läbi ratifitseerimise liiga palju võimu rahvusvahelisele režiimile (Ebinger, Zambetakis: 1224). Hoolimata konventsiooni mitte ratifitseerimisest lähtub USA enda suveräänsuse defineerimisel ning rahvusvahelistes aruteludes UNCLOS-i poolt kehtestatud reeglitest. 2020. aasta septembris kuulutas USA president, et riik teostab jurisdiktsiooni teaduslike mereuuringute üle rahvusvahelise õigusega (UNCLOS) sätestatud EEZ ja mandrilava ulatuses (Antsygina, Overfield: 2). Läbi selle kinnitas riik, et lähtub *de facto* rahvusvahelisest mereseadusest.

Samal ajal kui Venemaal on arutletud UNCLOS-i lepingust välja astumise üle, avalikustas USA 2024. aastal enda nägemuse riigile kuuluvatest laiendatud mandrilava piiridest erinevates regioonides, mille hulka kuulub ka Arktika. Eirates aga rahvusvahelist tavapära, ei esitanud USA enda avaldust CLSCS-le (Solski: 2024).

Ühelt poolt on Venemaal arutletud ÜRO mereõiguse konventsioonist (UNCLOS) võimaliku väljaastumise üle ning teiselt poolt on USA julgelt teatanud laiendatud mandrilava piiridest erinevates piirkondades, sealhulgas Arktikas. USA ei ole siiski esitanud mandrilava piiride komisjonile (CLCS) avaldust, nagu seda tavaliselt tehakse sarnastes olukordades (The Arctic Institute: 2024). USA teade on rahvusvahelise õigusega kooskõlas selles osas, et teavitab ülejäänud maailma riike enda mandrilava ulatusest. Kuid ilma CLCS-i avalduseta jääb USA teadande teadusliku usaldusväärse hindamine lahtiseks teistele riikidele. Lisaks võib USA ebatavaline lähenemine anda kõneainet Venemaale ja Hiinale, kes juba praegu süüdistavad USA-d sageli rahvusvahelise korra eiramises ning endale kasulikul moel tõlgendamises (The Arctic Institute: 2024).

2.2. Arktilised ressursid ja kattuvad territoriaalsed nõuded

Viimastel aastatel on kasvanud huvi Arktika vastu, kui potentsiaalse ressurside allika, kommertskaubanduse tsooni ja strateegiliselt tähtsa regioonina. Osad uuringud on tõestanud, et üle 13% ülemaailmsest avastamata naftast ning 30% avastamata maagaasist võib jää sulamiste tõttu muutuda majanduslikult kättesaadavaks. (Johnston: 13). Nii Arktika kui mittearktilised riigid soovivad kasu saada piirkonna ressursidest ja võimalikest polaarialade ümberkujunemise võimalustest. Sellega on kaasnenud rahvusvahelise kogukonna mure potentsiaalsete keskkonnariskide ning konkurentist ressursidele tingitud konfliktide ees. Neid hirme süvendavad omakorda Arktika riikide vahelised lahendamata avamerepiiriküsimused (Johnston: 13). Käesolev uurimistöo ei keskendu kliimasoojenemise mõjudele Arktikas, siiski on selge, et need mõjutavad oluliselt sealseid geopoliitilisi arenguid.

Arktika soojeneb kolm korda kiiremini kui globaalne keskmine. See tuleneb peamiselt sellest, et jää sulamine paljastab tumedama pinna ja suurendab neis piirkondades neeldunud päikeseenergia hulka. See märkimisväärne piirkondlik soojenemine toob kaasa merejää kiirenenud kadumise. Nelja kümnendi vältel on Arktika suvine jäämass vähenenud poole võrra. (Norwegian Polar Institute). NASA (Riiklik Aeronautika- ja Kosmosevalitsus) satelliituuringud on prognoosinud, et järgnevatel aastatel kahaneb suvine Arktika jäämass kasvava temperatuuri tõttu 12,2% aastakümnes (NASA: 2022)

2.2.1. Arktika ressursid

Esimesed nafta ja maagaasi leiud Arktikas toimusid juba aastakümneid tagasi, kuid ekstreemse kliima ning maastiku kombinatsioon tõttu peeti ressurside eksploateerimise kulusid kõrgemaks potentsiaalsest kasumimarginaalist. Jää sulamine ning püsivalt kasvavad energiahinnad on aga taastanud mitmete eraettevõtete ning valitsuste huvid Arktikas paiknevate maavarade vastu (Johnston: 15). 2008. aastal hindas USA geoloogiateenistus et Arktikas on enam kui 30% maailma allesjäänud maa-alustest maagaasiressurssidest, millest hinnanguliselt 84% asub avamerel. USGS-i andmetel asub 60% Arktikas avastamata naftast Venemaa jurisdiktsiooni all, mis toob kokku 412 miljardit barrelit naftat (Staun: 6).

Venemaa hõredatult asustatud Arktilised territooriumid moodustavad 10 protsenti riigi SKT-st ja ligikaudu 20 protsenti riiklikust ekspordist. Sellest põhiosa moodustavad fossiilkütused. Nafta ja gaas moodustavad koguni 60 protsenti Venemaa ekspordituludest. (Rumer jt: 2024). Samal ajal moodustas Alaska 2017. aastal vaid 0,3 protsenti USA SKT-st (Ghosh: 2017). Üks Venemaa peamiseid riiklikke tsiviilhuvisid piirkonnas on transformeerida Arktika Venemaa strateegiliseks ressursside baasiks. Sellest lähtudes on Venemaa jaoks oluline, et Arktika toimiks rahumeelse rahvusvahelise koostöö tsoonina, et meelitada seeläbi ligi pikaajalisi investeeringuid välismaistelt energiaettevõtetelt. Venemaa huvides on rahvusvaheliste ettevõtete koostöö kahe Venemaa riikliku energiakonglomeraadi: Rosnefti ja Gazpromiga, eesmärgiga saada ligipääs lääne tehnoloogiale ja oskusteabele, mille kaudu muutuks äriiselt tulusaks raskesti ligipääsetavate maardlate arendamine Põhja-Jäämeres (Staun: 8).

Kuigi huvi ning väljavaated Arktikas peituvate maavarade kasutamise vastu on rahvusvaheliselt kasvanud argumenteerib Johnston (2012: 18), et on ka palju kaalukaid põhjusi, mis viitavad sellele, et tõenäoliselt toimuvad edasised arengud aeglaselt ning Arktika, kui ressursibaas ei omanda lähitulevikus rahvusvahelisel areenil määravat tähtsust. Kuigi Arktika on muutumas aina jäävabamaks, siis on piirkonnas tegutsemine jätkuvalt keeruline ning puurimishooaeg, võrreldes teiste aastaringsete võimalustega, lühike. Arktikas tegutsemisega kaasnevad kõrgemad keskkonnariskid, mis toovad kaasa infrastruktuuri kallinemise ning keerulised õnnetustele reageerimise protokollid. Lisaks toovad Ebinger ja Zambetakis (2008: 1020) välja, et Arktika ressursid asuvad olemasolevatest turgudest võrdlemisi kaugel ning nende transport või torujuhtmete rajamine on aeganõudev ja kulukas protsess.

2.2.2. Avanevad mereteed

Kõige tuntum suvekuudel navigeeritav Arktikat läbiv veetee on Loodeväli, mis, ühendab Põhja-Jäämere kaudu piki Põhja-Ameerika rannikut Atlandi ookeani Vaikese ookeaniga. Gosnell (2020: 193) toob välja, et Arktikat sajandeid katnud läbimatu jää moodustas läbimatu barjääri, mis on piiras mereteede arendamist minevikus. Hiljutised soojenemistrendid on aga muutnud regiooni paremini ligipääsetavaks ning suurendanud tohutult Arktika potentsiaali inimtegevuse perspektiivist.

Kirdeväli, või Põhja-Mereteede (edaspidi NSR) on vähemtuntud ning kasutatud mereteede, mis kulgeb enamuses mööda Venemaa arktilist põhjarannikut. Nähes Nõukogude Liidu põhjarannikut ühendava mereteede potentsiaali, hakkas Nõukogude valitsus kiiresti arendama navigatsiooni- ja lennundusvõimet Põhja-Jäämeres. Selle tulemusena avati NSR 1935. aastal Nõukogude laevadele (Gosnell: 195). Gosnell (2020: 195) toob välja, et Venemaal õnnestus Nõukogude perioodil koguda suurel hulgal teadmisi Arktika navigatsioonist ja arendada välja maailma võimsaim jäämurdjate laevastik. 1991. aastal peale Nõukogude Liidu lagunemist avati NSR rahvusvahelistele alustele, kuid ometi leidis aset arvukate Venemaa arktiliste eelpostide maha jätmine, mille tulemusena laevaliiklus vähenes hüppeliselt.

Kuigi läbi Kanada rannikul paikneva saarestiku kulgev Loodeväli on küll navigeeritav, siis on ebatõenäoline, et selleks kujuneks kunagi kaubanduslikult jätkusuutlik mereteede. Gosnell (2020: 2000) väidab, et madalad veetasemed mitmel pool Loodeväinas on oluline tegur, mille tõttu ei saa suurt süvist nõudvad kommerts-laevad piirkonda läbida olenemata ajast või ilmastikust. Loodevälja seitsmest marsruudist kolme peetakse üldiselt ebasobivaks samas kui ülejäänud osadid peetakse jää triivimismustri tõttu raskesti navigeeritavaks (Farrle jt: 299).

Kõikidest Arktika laevateedest pakub mööda Euraasia põhjarannikut kulgev NSR suurimat potentsiaali majandustegevuseks. See pakub võimalust arendada Aasia-Euroopa vahelist kaubandust, kalapüüki, turismireise ning ressursside kaevandamist (Farrle jt.: 300). Kõige vanem Suez kanalile eelnev mereteede, mis ühendas omavahel Kirde-Aasia ning Euroopa kulges ümber Hea Lootuse neeme ning oli umbes 14 000 NM pikk. Suez kanali avamine 1869. aastal lühendas mereteede 23% võrra, ning NSR-l on potentsiaal lühendada teekonda veel 24% võrra olukorras, kus merejää puudub või esineb vähesel määral (Farrle jt: 301).

NSR kulgeb suuremas osas läbi Venemaa territoriaalvete. Sellest tulenedes on Venemaa näidanud kõrgendatud huvi NSR-i transformeerimisest rahvusvaheliselt konkureerivaks mereteeks. 2020. aastal toimunud Arktika Foorumil sõnas Venemaa president Vladimir Putin, et „Venemaa ülesanne on muuta Põhjamere marsruut majanduslikult elujõuliseks kaubandusettevõtetele, seda nii turvalisuse, kvaliteedi kui hinna poolest,“ Gosnell (2020: 201). Putin on pikka aega keskendunud piirkonna majanduslikule siseriiklikule tähtsusele. Venemaale kuulub umbes pool Arktika geograafilisest rannikust, lisaks elab neljast miljonist Arktikas paiknevast inimesest just ligikaudu kaks miljonit Venemaal. Venemaa Arktika tsoon moodustab ligikaudu 10% Venemaa

SKT-st ning 20% koguekspordist (Gosnell: 201). 2010. aastal elas Venemaa Arktikas 1901 240 inimest, kuid 2020. aastaks oli see arv kahanenud 1839 448-ni. Venemaa Arktika elanikkond on kahanevas trendis ning 20230. aastaks väheneb tõenäoliselt veelgi. Vaadeldes USA ainsat arktilist territooriumit- Alaska, siis 2010. aastal elas seal 714 142 inimest, siis 2020. aastaks oli elanikkond kasvanud 733 9332 inimeseni ning projekteeritud on ka edaspidine elanikkonna kasv (European Environment Agency).

Farrle jt (2014: 316) toovad välja, et kasvavad investeeringud infrastruktuuri, navigatsiooni, kommunikatsiooni ning arenev jääproгноosimise valdkond kujutavad endast pikaajalist kasvupotentsiaali Arktilise kaubanduse tulevikus. Hoolimata Putini optimismist leiab aga Gosnell (2020: 201), et lähiajal ei hakka NSR konkureerima peamise Euroopa-Aasia transiidikanali- Sueziga. 2018. aastal läbis NSR-i vaid 26 alust (491 000 tonni lasti), võrreldes 18 174 alusega (1,14 milj. tonni lasti), mis läbis Suezi kanali. Gosnell (2020: 201) prognoosib, et Arktikas tegutsevate laevade arv jääb rangete polaarkoodi sertifitseerimisnõuete ja majanduslike kaalutluste tõttu vaid väikseks osaks maailma kaubanduslaevastikust (ligikaudu 60 000 laeva). NSR-i keerulised tegevustingimused, riskid ja suuremad kulud panevad kaubandusettevõtteid otsustama alternatiivsete mereteede kasuks.

Venemaa on võtnud kursi NSR-i arendamiseks, et Arktika väljadelt toodetavat naftat ja gaasi saaks transportida tarbijateni nii Euroopas kui Aasias (Staun: 15). Hetkel on selge, et 2025. aastaks seatud eesmärged ei ole võimalik saavutada Erinevate uurijate arvamusel NSR potentsiaali osas lähevad vastuollu. Rumer jt. (2021: 17) argumenteerivad, et NSR-i tulevik on ebaselge, sest polaarvetes tegutsemine on kaubandusettevõtetele ebaproportsionaalselt kallis. 2020. aastal navigeeris 331 laeva mööda NSR-i, kuid ainult 62 laevad läbisid mereteede täies ulatuses, vedades seejuures 26 miljonit tonni kaupa. Ahmad ja Zafar (2022) toovad aga välja, et 2019. aasta mereteede statistika kajastab olulist veomahu kasvu 31,5 miljoni tonnini. Sellest tulenevalt ennustavad autorid, et NSR-ist võib trendi jätkudes kujuneda 2030. aastaks võtmetähtsusega kaubandusmarssruut.

3. Metoodika

Antud uurimistöö koostamisel on rakendatud juhtumipõhist uurimismeetodit. Töö esimeses osas annab autor detailse ülevaate rahvusvahelisi suhteid seletava neorealismi teooriast. Sellest lähtudes analüüsib autor Arktikas asetleidvat USA-Venemaa vahelist jõupoliitikat. Juhtumipõhise uurimismeetodi kaudu vaadeldakse töös riigi käitumist ning proovitakse seda seletada läbi püstitatud teoreetilise raamistiku. Selleks, et seletada trende Venemaa ja USA arktikapõhises lähenemises, on esmalt vaja mõista nende strateegilisi eesmärke. Riiklike strateegiate ning teaduslike analüüside kaudu vastab autor esimesele sõnastatud uurimisküsimusele: Millised on nii USA kui Venemaa peamised strateegilised eesmärgid Arktikas?

Käesolev töö on üles ehitatud kvalitatiivsele uurimismeetodile, mis võimaldab autoril juhtumiuuringu raames läbi viia kvalitatiivne sisuanalüüs ning tõlgendada uuritavate riikide käitumist lähtudes kindlast aja- ning teoreetilisest raamistikust. Kuna uurimistöö keskendub kahe riigi käitumise uurimisele keerulises geopoliitilises süsteemis, võimaldab kvalitatiivne uurimismeetod luua üldistusi ning leida seejärel seaduspärasusi induktsiooni teel. Töö juhtumivaliku aktuaalsus seisneb Arktika transformeerumisest geopoliitiliselt oluliseks piirkonnaks ning sellest tulenevast konfliktiohust juhtivate riikide vahel selles piirkonnas. Autor usub, et kliima soojenemise poolt põhjustatud Arktika avanemine, kättesaadavamaks muutuvad ressursid ning piirkonnas tegutsevate riikide huvi strateegiliste navigatsiooniteede vastu muudavad piirkonna oluliseks suurriikide jõupoliitika rakendamise tallermaaks.

Selle tõestamiseks uurib autor, kas ja, millisel määral on uuritava perioodi vältel märgata riikliku julgeoleku küsimuse olulisuse kasvu USA ja Venemaa Arktika riiklikes strateegiates. Seejuures otsib autor dokumentidest viiteid strateegilisele rivaliteedile, soovile suurendada majandusliku latentset võimu piirkonnas ning viimaks sõjalise julgeoleku tagamise või kasvatamise soovi ning selle saavutamiseks kasutatavaid meetodeid. Teises osas mõõdab autor riikide majandusliku ning sõjalise võimekuse kasvu uuritava perioodi vältel. Seeläbi proovib autor tõestada, et Arktika on muutunud strateegiliselt oluliseks piirkonnaks ning ühe uuritava riigi poolt sinna suunatavate ressursside kasvu näol on ka teine sellele reageerinud. Kolmandas analüüsi osas võtab autor kokku eelnevalt uuritu, et seletada läbi neorealismi kuidas on uuritava perioode vältel muutunud USA ja Venemaa vaheline jõudude tasakaal Arktikas.

Uurimuse läbiviimiseks kasutab autor andmestikku, mis koosneb eelnevalt läbiviidud akadeemilistest uurimustest, riiklikest strateegiadokumentidest, teemakohastest ajaleheartiklitest ning teistest teemakohastest allikatest. Analüüsis vaatleb autor kõigepealt kahte uuritavat riiki eraldi, et kajastada seejärel uurimisprobleemile vastavad järeldused. Analüüsi esimeses osas vaatleb autor uuritavate riikide Arktika strateegiaid, et vaadata, millised on riikide piirkondlikud strateegilised eesmärgid ja nende saavutamiseks välja toodud meetmed.

3.1. Riiklikud strateegiad

Venemaa üldine rahvuslik huvi seisneb enda staatuse kindlustamises rahvusvaheliselt tunnustatud suurriigina (Staun: 3). Autor on leidnud, et Arktikas väljendub see kahes üldises poliitikasuunas. Esiteks on Venemaa seadnud eesmärgiks transformeerida Venemaa poolt kontrollitud arktilised valdused riigi ressursibaasiks, lisaks sellele taotleb Venemaa NSR tunnistamist siseriiklikult kontrollitud rahvusvahelise kaubandustee alternatiiviks, ning loodab seda läbivat liiklust kümnekordistada enne 2025. aastat. Teisest küljest on Venemaa suurriigi ambitsioon Arktikas väljendunud üldises sõjalises reformis ning riigi tava- ja strateegiliste relvajõudude ülesehitamises. Umbes 60% Venemaa merel paiknevatest tuumarelvadest paikneb Koola poolsaare ja sellega külgnevate vete ümber baseeruva põhjalaevastiku juhtimise all (Staun: 9).

Eelnevast lähtudes otsib autor Venemaa Arktika strateegiatest tõendeid Stauni (2021) poolt sõnastatud riigi kahest poliitikasuunast. Esimene neist käsitleb majanduslikke aspekte, millest olulisim on regiooni transformeerimine strateegiliseks ressurside baasiks Teisena otsib autor strateegiatest tõendeid, mis toetaksid väidet, et riik on viimas läbi piirkonna militariseerimist ning enda sõjaliste võimekuste suurendamist.

Åtland (2014) toob välja, et kuigi Venemaaga võrreldes väiksemas mahus, on USA viimastel aastatel astunud olulisi samme oma Arktika huvide ümberdefineerimiseks ja sisejulgeoleku võime arendamiseks piirkonnas. Lähtudes Arktika piirkonna kasvavast majanduslikust ja strateegilisest tähtsusest on Arktika rannikuriigid algatanud mitmeid meetmeid oma rahvuslike huvide kaitsmiseks selles piirkonnas. Åtland (2014: 154) märgib, et mõjukatel ametikohtadel tegutsevad USA eksperdid leiavad, et Arktika piirkonna majanduslik ja strateegiline tähtsus

eelseisvatel aastatel ei vähene ning, et USA on seadnud eesmärgiks laiendada enda julgeoleku ning majanduslikke huve piirkonnas. Seejuures on riigi piirkondlike huvide saavutamise üheks piduriks UNCLOS-i mereõiguse jätkuv mitte ratifitseerimine, millest aga on riigi juhtkond siiski huvitatud.

Sellest lähtudes otsib autor USA Arktika strateegiatest tõendeid, et USA on paika pannud enda majanduslikud ning julgeoleku alased huvid Arktikas. Seejuures proovib autor leida viiteid piirkondlikule strateegilisele rivaliteedile Venemaaga, majandusliku huvi ja Arktikas leiduvate ressursside kindlustamisele, rahvusvahelise korra, seehulgas navigeerimisvabaduse säilitamise ning UNCLOS-i ratifitseerimisele.

3.2. Ajaline raamistik

Juhtumipõhise uurimistöö koostamisel on oluline panna paika ajaline raamistik, mille vältel riikide tegevust uurida. Arktikat on rahvusvaheliste suhete uuringus tihti kirjeldatud kui erandlikku regiooni, millele ei kandu üle maailma geopoliitilised pinged. Gjörv ja Hodgson (2019: 3) leiavad, et arktiline erandlikkus lähtub kahest peamisest eeldusest, et Arktikat võib pidada ühtseks piirkonnaks, mille julgeoleku kohta saab teha üldiseid järeldusi, ja et üks selline üldine järeldus on, et piirkond on teistest ülejäänud maailma regioonidest erinev.

Mitmed vaatlejad leiavad aga, et isegi kui Arktika mängis mõnda aega erandlikku rolli maailmapoliitikas, siis piirkonna see ajajärk on nüüdseks lõppenud. Bennt (2023) toob välja, et Venemaa alustas enda Arktika sõjajõudude moderniseerimist 2007. aastal, mil riik taastas õhu- ja mereväepatrullimise piirkonnas. Samal aastal leidis aset Venemaa arktiline ekspeditsioon, mille käigus asetati mehitamata allveelaevaga 4200 meetri sügavusele põhjapooluse alla Venemaa Föderatsiooni lipp. See sündmus sai märkimisväärse alarmeeriva meediakajastuse osaks (Schofield, Østhagen: 182).

Venemaa ja USA esimesed avalikud riiklikud Arktika strateegiad pärinevad samuti 2000-ndate aastate lõpust (2008, 2009). 2008. aasta septembris võttis tollane Venemaa president Dmitri Medvedev vastu dokumendi "Vene Föderatsiooni riikliku poliitika alused Arktikas ajavahemikul kuni 2020. aastani ja pärast seda" (Government of the Russian Federation: 2008). Vastukaaluks Venemaale avaldas 2009. aastal George W. Bushi administratsioon presidendi käskkirja, millega

kehtestati Ameerika Ühendriikide poliitika Arktika piirkonna suhtes ning sellega kaasnevad rakendusmeetmed (The Polar Connection: 2016).

Arvestades Venemaa sõjalise tegevuse taasalustamist 2007. aastal ning järgnevatel aastatel ilmunud kahe riigi Arktika strateegiaid, valib autor antud juhtumiuuringu alguspunktiks 2007. aasta, ning analüüsib riikide tegevust kuni tänase päevani.

3.3. USA kui vastumeelne Arktika riik

Teisele uurimisküsimusele vastates analüüsib autor, kuidas on Venemaa aktiivsuse kasv Arktikas viinud USA-d oma rolli Arktika suurriigina ümber mõtestama. Ameerikat on sageli kirjeldatud kui vastumeelset Arktika riiki, kes ei ole vaatamata suurele potentsiaalile realiseerinud enda võimalust tõusta polaarriigiks (Hermann, Hussong: 23). USA lähenemises Arktikale paistab aga olevat toimunud muutus, mille peamiseks katalüsaatoriks võib pidada kasvavat julgeolekuohu tunnetust Venemaa poolt, mida uurimistöö autor proovib seletada läbi neorealismi teooria julgeolekudilemma ning jõudude tasakaalu kontseptsioonide.

Sellest lähtudes analüüsib autor läbi USA riiklike Arktika strateegiate (2009, 2013, 2022), kuidas on aja vältel muutunud USA riiklikud huvid Arktikas. USA majanduslike- ning julgeolekukaalutluse kasvu tõestamise kaudu proovib autor tõestada ka töö alguses seatud hüpoteesi, mille kohaselt: majanduslikku tegevuse tagajärjel kasvab piirkonnas ka sõjaline tegevus, mille kaudu proovivad riigid kaitsta enda huve. Seejuures ühepoolne sõjalise tegevuse kasv sunnib teisi regioonis asuvaid riike reageerima ning kasvatab pingetest tingitud konfliktiohtu. Arktika kontekstis saab seega väita, et Venemaa ühepoolne sõjaline ja majanduslik aktiivsus on sundinud USA-d samuti ümber mõtestama enda tegevust piirkonnas, uute eesmärkide seadmise, latentse võimu suurendamise ning sõjalise võimekuse kasvatamise kaudu. Selle metoodiliseks tõestamiseks analüüsib autor kvalitatiivselt mõlema uuritavate riikide Arktika strateegiaid. Nende uurimisel määratletakse riikide Arktika strateegilised eesmärgid, et näha, kas eeldatav riikide majandusliku ja sõjalise tegevuse aktiivsuse kasvu on seatud eesmärkidega kooskõlas. Lisaks toob autor välja, milliseid rahvusvahelise toostöö võimalusi näevad riigid piirkonnas (nt. suhtlus läbi Arktika Nõukogu) Selleks, et vaadelda uuritavate riikide huvide ja tegutsemise muutumist ajas lahkab autor riiklike strateegiaid ajaliselt kronoloogilises

järjekorras, et näha, kas ja millisel määral on uuritava perioodi (2007-tänapäev) vältel muutnud USA ja Venemaa strateegilised huvid ning nende saavutamiseks kasutatavad meetodid.

3.4. Majandusliku ja sõjalise tegevuse mõõtmine

Selleks, et tõestada teist töö alguses välja toodud hüpoteesi, mille kohaselt majandusliku tegevuse kasvamise tagajärjel suureneb ka uuritavate riikide sõjaline tegevus piirkonnas ning koos sellega konfliktioht, annab uurimistöo ülevaate, milliseid majanduslikke projekte on riigid piirkonnas läbi viinud või plaanimas. Venemaa Arktika strateegiates on välja toodud, et riigi tsiviilhuvidest lähtuv eesmärk on transformeerida Arktika Venemaa strateegiliseks ressursside baasiks. Sellest tulenevalt võtab autor peamisteks latentse võimu mõõtmise muutujateks maavarade eksploateerimise hulga ning Arktika protsentuaalse osakaalu mõlema riigi sisekogutoodangust (edaspidi SKT).

Majandusliku latentse võimu kasvatamist on Hiina näitel varasemalt uurinud Sun ja Zoubir (2021), kes toovad välja, et Hiina kasutab regulaarselt latentset jõudu geomajandusliku kasu saavutamiseks. Seejuures toovad autorid välja, et Hiina on sidunud majandusliku latentse võimu kasvatamise eesmärgid geopoliitiliste püüdlustega (Sun, Zoubir: 680). Uuritud on, kuidas infrastruktuuri projektide rajamine, maavarade eksploateerimine ning kaubanduse suurenemine piirkonnas, on osa riigi latentse võimu suurendamisest. Sellest lähtudes leiab autor, et samasid näitajaid saab üle kanda ka Arktika piirkonda USA ja Venemaa majandusliku latentse võimu uurimiseks. Arktika riikide võimu mõõtmist piirkonnas on uurinud Wegge (2011), kes toob välja, et Mearsheimeri poolt defineeritud latentse võimu majanduslikud alused nagu rahvastiku suurus, tehnoloogia, loodusvarade kontroll ning maa pindala, on kõik muutujad, mida on võimalik rakendada Arktika riikide piirkondliku majandusliku latentse võimu mõõtmiseks (Wegge: 169).

Eelnevast tulenevalt vaatleb autor analüüsi osas uuritavate riikide elanikkonna kasvu või vähenemist, Arktiliste territooriumite geograafilist pindala ning toob välja kui suure osa kogu riiklikust SKT-st moodustavad mõlema riigi arktilised territooriumid.

Lisaks nendele näitajatele on tähenduslikult olulised ka uuritavate riikide poolt Arktikas läbiviidud infrastruktuuri projektid eesmärgiga suurendada piirkonna majanduslikku potentsiaali. Veel üheks oluliseks latentse võimu mõõtmise raamistikuks saab välja tuua riigi tehnoloogilise

arengu, mis võimaldab tal rakendada teisi ressursse majanduslikel või sõjalistel eesmärkidel. Arktika näitel on selleks näiteks võimekus eksploateerida avamerel asuvaid maavarade maardlaid. Wegge (2011: 169) toob välja, et Arktika riikide piirkondliku võimu uurimisel annad riigi majanduslikust tegevussuutlikkusest hea ülevaate jäämurdjate ning muu majanduslikumerelise infrastruktuuri olemasolu. Arktikas navigeerimisel mängivad olulist rolli seal tegutsevate riikide võimekus keerulistes ning jäistes ilmastikuoludes navigeerida, sellest tulenevalt toob autor analüüsis välja uuritavate riikide jäämurdjalaevastike suuruse.

USA ja Venemaa majanduslikku tegevuse mõõtmine Arktikas aitab luua arusaama, kui suurt rolli mängivad riikide majanduslikud huvid piirkondliku rivaliteedi ning jõupoliitika väljakujunemisel. Neorealismi teooria näeb ette, et riikidel on kombeks enda kasvavaid majanduslikke huve kaitsta läbi sõjalise heidutuse. Mitmed vaatlejad on uurimistöö käsitletava perioodi vältel tähendanud Venemaa sõjalise võimekuse kasvu Arktikas, millele on omakorda balansseerivalt reageerinud USA. Sellest lähtudes proovib autor põgusalt tõestada ning mõõta kahe riigi sõjalise võimekuse kasvu piirkonnas.

Sõjalist võimekuse mõõtmisel vaatleb autor riikide lennu-, õhu- ning maavägede ressursse piirkonnas ning analüüsib, kas uuritaval perioodil on riigid arendanud enda sõjajõude Arktikas. Varasemalt on Arktika riikide sõjalise võimekuse arenguid uurinud Wezman (2016), kes vaatles riikide maa-, mere-, ja õhuvägede võimekust, mille tulemusena saab teha üldiseid järeldusi riigi strateegilisest sõjalisest võimekusest piirkonnas. Wezman (2016) märgib riikide sõjalise võimekuse mõõtmisel ka seda, et olulisel kohal on sõjalistest õppustest saadud kogemused, mis võimaldavad üksustel piirkonnas tegutseda. Eelnevast tulenevalt vaatleb autor analüüsis, kas ja kui palju on uuritav perioodi vältel suurenenud USA ja Venemaa arktiliste baaside ja sõjaliste õppuste hulk.

4. Analüüs

Järgnevas peatükis analüüsib autor kogutud andmeid ning teeb nende põhjal järeldusi läbi neorealistliku raamistiku. Selle käigus vastatakse püstitatud uurimisküsimustele ning tõestatakse töö alguses seatud hüpoteese. Peatükk on jaotatud kolmeks osaks. Esimeses osas analüüsib autor uuritavate riikide Arktika strateegiaid, teises osas võetakse vaatluse alla riikide majanduslik ning sõjaline võim ning kolmandas osas analüüsib, kuidas on uuritava perioodi vältel muutnud riikide jõuduue tasakaal.

4.1. Venemaa strateegilised eesmärgid Arktikas

Venemaa strateegilisi eesmärke Arktikas saab määratleda läbi riigi ametlike Arktika ning välispoliitika strateegiate. Venemaal on alates 2008. aastast olnud riiklik strateegia, mis sätestas riigi põhihuvid piirkonnas kuni 2020. aastani. 2020. aastal avaldati riigi valituse poolt uus laiaulatuslik strateegiadokument „Vene Föderatsiooni riikliku poliitika alused Arktikas kuni 2035. aastani“. Lisaks täiemahuliselt Arktikat käsitlevatele dokumentidele oli piirkond ka olulisel kohal 2023. aastal avalikustatud Venemaa välispoliitika kontseptsiooni hõlmavas dokumendis.

2008. Vene valituse poolt avalikustatud strateegias on välja toodud kolm riigi peamist Arktikat puudutavat huvi, mis on sõnastatud järgnevalt:

I Arktika transformeerumist Venemaa strateegiliseks ressursside baasiks, mille kaudu tagada riigi edasine sotsiaalmajanduslik areng.

II Arktika säilitamine rahu ja koostöö tsoonina.

III Põhja-Mereteo kasutamine ühendatud riikliku transpordi kanalina Venemaa Föderatsiooni poolt Arktikas.

Välja toodud huvide edendamiseks pandi 2008. aastal paika ka riigi kindlad eesmärgid, mille kaudu põhihuvisid arendada. Peamised eesmärgid saab jaotada kaheks- majandus- ning julgeoleku alasteks. Sotsiaalmajandusliku arengu sfääris nähti kõige olulisema probleemina Vene Föderatsiooni Arktika tsooni ressursibaasi laiendamist, et rahuldada sealäbi Venemaa vajadusi fossiilkütuste, hüdrobioloogiliste ressursside ja muud tüüpi ressursside järele (Government of the

Russian Federation: 2008). Sõjalist aspekti analüüsid on dokumendis sätestatud, et riigi eesmärk Arktikas on tagada Vene Föderatsiooni riigipiiride sõjaline julgeolek ning piirkonnas tegutsevate relvajõudude ning teiste vägede lahingupotentsiaali arendamine ja säilitamine. Riikliku julgeoleku küsimus prevaleerib dokumendis mitmes kohas, sellest lähtudes toonitatakse eraldi, et „Vene Föderatsiooni Arktika tsooni arengustrateegia väljatöötamisel ja elluviimisel peetakse eelkõige silmas riigi julgeoleku tagamise ülesannet“ (Government of the Russian Federation: 2008).

Kuigi 2008. aasta strateegia defineerib selgelt Venemaa riiklikud huvid, mis lähtuvad peamiselt soovist suurendada enda võimu piirkonnas, siis on ruumi jäetud ka rahvusvahelisele koostööle. Sellest tulenevalt on dokumendis välja toodud, et Venemaa üks prioriteetidest piirkonnas on tagada rahvusvahelise koostöö sfäär Venemaa ja teiste Arktika riide vahel rahvusvaheliste lepingute alusel. Arktika Nõukogule on viidatud kui olulisele regionaalsele organisatsioonile, mille kaudu saavad riigid arendada kahepoolseid suhteid ning teha koostööd majandusvaldkonnas.

Venemaa eesmärk muuta Arktika strateegiliseks ressurside baasiks seisab silmitsi raskustega ning seda eriti just mandrilava ressurside väljaarendamise poolest, sest Venemaal puuduvad talle kehtestatud sanktsioonide tõttu koostöövõimalused ja ressursid uute projektide alustamiseks. Hoolimata tehnoloogilise võimekuse puudulikkusest on aga mõningane protsess saavutatud, Venemaa on kindlustas riigiettevõtete (Gazprom, Rosfnet) primaarse õiguse mandrilava välja arendamiseks ning seejärel on suunatud fookus välispartnerite kaasamisele (Klimenko: 8). Sellest tulenevalt saab väita, et ajaperioodil 2008-2020 arenes Venemaal valitsuse ning suurte riigiettevõtete seas välja arusaam, et tohutu nafta- ja gaasirikkuse arendamine Arktikas oleks ilma välismaiste osalusteta keeruline.

Lisaks enda huvide ametlikule deklareerimisele algatas Kreml 2000-ndate aastate lõpus teabekampaania, et tõsta esile oma saavutusi Arktikas ja edendada sealseid ambitsioone. (Rumer jt.) toovad välja, et lisaks 2007. aasta sümbolsele lipu põhjapooluse merepõhja asetamis ekspeditsioonile, on mitmed kõrged Venemaa valitsuse liikmed sageli viinud läbi meedia poolt aktiivselt kajastatud külaskäike ja ülevaatusi Arktikas asuvasse militaar, energia ning teadusuuringute rajatistesse. Kõrgete riigiametnike ning riiklike ettevõtete algatusel on aastate vältel korraldatud ka hulgaliselt kõrgetasemelisi rahvusvahelisi kogunemisi. Näiteks on Venemaa

riiklikud suuretevõtted Rosneft, Norilski Nickel ja Gazprom kaassponsoreerinud 2010. aastast alates perioodiliselt Peterburis kokku tulevat Rahvusvahelist Arktika Foorumit, milles on osalenud ka president Putin. Sellest tulenevalt on näha, et lisaks strateegiliste eesmärkide püstitamisele riiklikes strateegiates on Venemaa panustanud ressursse et tõsta kuvandit endast kui juhtivast arktilisest riigist.

Aastatel 2007-2020 on oluliselt teravnenud Venemaa poliitiline suhtlus läänemaailmaga, seda protsessi on ilmekalt iseloomustanud Venemaa agressiivne välispoliitika ning sõjaline sekkumine mitmetes piirkondades. Staun (2020: 5) toob välja, et peale oluliste probleemide tuvastamist relvajõudude efektiivses toimimises Gruusias alustati Venemaa kaitseminister Anatoli Serdjukovi juhtimisel ulatusliku sõjalist reformi ja sõjalise moderniseerimine programmi, mis on olnud üldiselt edukas ja taastanud Venemaa sõjalise võimekuse, mida riik on demonstreerinud sekkumise näol Krimmis ja Ida-Ukrainas ning resolootse ja tõhusa õhusõja taustal Süürias. Sõjalise konfrontatsiooni ohu kasv NATO ja lääneriikidega on pannud Venemaa ümber hindama ka enda arktilisi eesmärke ning julgeoleku kaalutlusi piirkonnas. Seda illustreerib 2020. aastal avalikustatud riiklik dokument „Venemaa Föderatsiooni Riigipoliitika Vundamendid Arktikas kuni 2035. aastani“.

Dokumendis esitletakse sarnaselt 2008. aasta versiooniga Venemaa peamised riiklike huve Arktikas. Töös on kasutatud antud dokumenti U.S Naval War College-i tõlget. Enamus pikaajalisi eesmärke on seejuures jäänud samaks, kuid esikohale on kerkinud riikliku julgeoleku tagamise olulisus, mis on sõnastatud järgnevalt: „Vene Föderatsiooni suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse tagamine“ (U.S Naval War College: 2020). Analüüsisid Venemaa Arktika strateegiaid saab väita, et piirkonna poliitiline olulisus on uuritava perioodi vältel oluliselt kasvanud. See väljendub riigi huvides toita enda majandust piirkondlike ressursside kaudu ning tagada piirkondlik julgeolek sõjalise heidutuse näol

Lisaks siseriiklikele majanduslikele probleemikohtadele Arktika eesmärkide saavutamiseks, on dokumendis on välja toodud viis peamist väljakutset Venemaa riikikule julgeolekule, mis kõik hõlmavad endas ohutunnetust teiste riikide poolt. Nende hulka kuuluvad näiteks välisriikide sõjajõudude suurendamine Arktikas ning sellest tulenev konfliktiohu suurenemine, välisriikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide tegevus, et takistada Vene Föderatsiooni seaduslikku majandus- või muud tegevust Arktikas ning Venemaa tegevuse diskrediteerimine piirkonnas (U.S

Naval War College: 2020). Võrreldes 2008. aastal avaldatud strateegiaga, kus Venemaa esiplaanil oli latentse võimu suurendamine läbi majandushuvid ning rahvusvaheline koostöö piirkonnas, domineerib 2020. aasta strateegias julgeoleku teema.

Võrreldes Venemaa 2020. ja 2030. aasta strateegiaid on oluliselt kasvanud fookus siseriikliku julgeoleku teemadele. Lisaks võib tähendada ka Arktikat puudutavate agressiivsete sõnavõtude hulga kasvu Venemaa liidrite hulgas. 2021. aastal võttis Venemaa üle Arktika Nõukogu eesistuja rolli. Sama aasta mais ütles Venemaa välisminister Sergei Lavrov, et „Arktika kuulub Venemaale, ning Venemaa sõjaline tegevus piirkonnas on legitiimne“. Kolm päeva hiljem lisas Venemaa president Putin, et „Venemaa lööb hambad välja igahel, kes tahab võtta tükikest Venemaast endale“ (Pär: 5).

Kolmanda ning kõige värskema Venemaa strateegilise dokumendina võtab autor vaatluse alla 2023. avalikustatud üldise Venemaa välispoliitilise kontseptsiooni, milles määratletakse Venemaa välispoliitilised eesmärgid regiooniti. Seejuures on märkimisväärne, et esimest korda on iseseisvalt väljatoodud ka Arktika piirkond. Dokumendis rõhutatakse taaskord Venemaa julgeolekuhuvidele ning suveräänsuse kindlustamisele Arktika piirkonnas. Nagu eelmistes vaadeldud dokumentides on riigi põhihuvadena määratletud rahu ja stabiilsuse tagamine piirkonnas, riikliku julgeoleku tagamine ning NSR välja arendamine konkurentsivõimelise riikliku transpordikoridorina, mis võimaldaks selle rahvusvahelist kasutamist Euroopa ja Aasia vaheliseks transpordiks (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: 2023). Eraldi punktina on välja toodud vajadus võidelda ebasõbralike riikide poliitikaga, mille eesmärk on piirkonna militariseerimine ja Venemaa suutlikkuse piiramine oma suveräänsete õiguste teostamisel Vene Föderatsiooni Arktika vööndis.

Konstruktivse rahvusvahelise koostöö on uues strateegias asendanud siseriiklikud eesmärgid, mis hõlmavad ohtude vähendamist riigi julgeolekule Arktikas ning soodsate rahvusvaheliste tingimuste tagamist Venemaa Arktika sotsiaalmajanduslikuks arenguks. Arktikat hõlmavas lõigus on kadunud kõik viited multilateraalsetele koostöö formaatidele nagu Arktika Nõukogu.

Venemaa huvi vähenemine rahvusvahelise koostöö toimimisele piirkonnas viitab lisaks fookuse muutumine strateegiates ka see, et seda kui Norra võttis Venemaalt üle Arktika Nõukogu eesistuja rolli, ning ülejäänud riigid lõpetasid organisatsiooni raames Ukraina sõja taustal

Venemaaga koostöös, ütles Venemaa Arktika suursaadik Nikolai Kortšunov ütles, et Moskva võib nõukogust lahkuda, kui tema õigusi rikutakse (Lipunov, Devyatkin: 2023).

4.1.1. Majanduslik aspekt

Venemaa hõredatult asustatud Arktilised territooriumid moodustavad 10 protsenti riigi SKT-st ja ligikaudu 20 portsenti riiklikust ekspordist. Sellest põhiosa moodustavad fossiilkütused. Kuna nafta ja gaas moodustavad koguni 60 protsenti Venemaa ekspordituludest, siis seletab see Venemaa fookust rikkalikele Arktikas peituvatele ressursidele ning uute majanduslikke projektide alustamist. Venemaa arktilistes territooriumites elab võrreldes teiste Arktika riikidega märgatavalt rohkem inimesi. 2020. aastal elas piirkonnas 1839 448 inimest. Suurema elanikkonna kaudu on Venemaal võimalik teostada enda majanduslike huve piirkonnas. Küll aga tuleb märkida, et võrreldes USA-ga on Venemaa Arktika elanikkonna suurus kahanevas trendis, mis võib tulevikus vähendada Venemaa latentset võimu regioonis. Venemaa on viimase paarikümne aasta jooksul arendanud mitmeid maagaasi ning nafta ekspuuteerimisprojekte kaugpõhjas. Arktika moodustab enam kui 90 protsenti Venemaa maagaasitoodangust ja 17 protsenti naftast. Laiaulatuslikud uued projektid nagu Novateki maagasi terminalid Jamali ja Gydani poolsaarel on olnud liikumapanev jõud, mille raames on laiendatud ka kohalikku taristut (Kluge, Michael: 2020).

2012. aastal kiitis Venemaa Föderaalne Maapõue Agentuur heaks Rosnefti taotluse 12 uue arendamislitsentsi saamiseks Arktika eriosades, mille hinnangulised ressursid olid võrdväärset 29 miljardi tonni naftaga. Selle tulemusel tõusis Rosnefti Arktika avamereväljade koguarv 28-ni, mille koguessurs on ligikaudu 190 miljardit tonni naftat. Teine Vene riiklik energia sektoris tegutsev suurettevõtte Gazprom on samuti taotlenud uusi litsentse 17 korral, millest enamik rahuldati 2013. aastal (Klimenko: 6). Hoolimata aga litsentside saamisest on riiklikud suurettevõtted Gazprom ning Rosneft aina suurema poliitilise pinge all, sest projektide areng on olnud aeglane, ning on selgunud, et neil puudub vajalik kogemus, tehnoloogia ning investeerimisvõimekus, et olemasolevaid projekte laiendada või alustada uute

Ühe olulise majandusliku saavutusena Venemaa Arktikas saab välja tuua LNG gaasi terminali rajamise Jamali poolsaarel. 2012. aastal koostöös Hiinaga alustatud Jamali LNG projekt on olnud

kulude juhtimise poolest üks edukamaid Venemaal ning sellega kindlustati ligipääs 926 miljardi kuupmeetri ulatuses maagaasile (Ahmad, Zafar: 2022).

Arktikas leiduvate maavarade eksploateerimise kõrval on Venemaa teiseks prioriteediks piirkonnas NSR-i, kui rahvusvaheliselt olulise kaubatee välja arendamine. Vaadeldes seda projekti ilmneb, et ei ole suudetud saavutada ambitsioonikaid eesmärke. 2018. aasta märtsis andis president Putin oma valitsusele ülesandeks tagada, et NSR areneks "tõeliselt globaalseks ja konkurentsivõimeliseks transpordimarsruudiks". Selle saavutamiseks seati eesmärgiks kaubaveo kasvatamine 80 miljoni tonnini 2025. aastaks. 2018. läbis marsruuti seejuures vaid 8 tonni kaupa. Vaatamata Arktikajää sulamisele on ilmne, et ilma jäämurdja teotuseta on võimatu tagada ohutut laevaliiklust piki NSR-i. Venemaa määruste kohaselt võivad NSR-is olevaid laevu abistada ainult Venemaa jäämurdjad, millest enamik on juba vananenud ning lähevad peagi mahakandmisele. Sellest hoolimata on Venemaa käsutuses neljakümne aluseline maailma kõige suurem allveelaevastik, mille hulka kuuluvad ka neli unikaalset tuumajõul töötavat jäämurdjat.

Selle probleemiga toime tulemiseks määrati 2018. aastal Venemaa riiklik tuumaenergia kontsern Rosatom laevanduse haldajaks ning avamere infrastruktuuri arendajaks NSR-i piires. Lisaks sellele on Rosatomi ülesannete hulgas olnud tuumajäämurdjate laevastiku ehitamine ning side- ja navigatsioonitaristu arendamine marsruudil (Rumer jt: 16).

Venemaa on võtnud kursi NSR-i arendamiseks, et Arktika väljadelt toodetavat naftat ja gaasi saaks transportida tarbijateni nii Euroopas kui Aasias. Uuritava perioodi vältel ei ole Venemaa suutnud saavutada enda seatud eesmärki muuta NSR rahvusvaheliselt konkureerivaks kaubandusteeiks. 2020. aastal läbis mereteed vaid 26 miljonit tonni kaupa samal ajal kui Venemaa valituse poolt seatud eesmärgiks on kasvatada kaubamaht 2025. aastaks 80 miljoni tonnini.

4.1.2. Venemaa sõjalise aktiivsuse kasv Arktikas

Majanduslike huvide taustal on Venemaa uuritava perioodi vältel oluliselt kasvatanud enda sõjalist kohalolekut Arktika piirkonnas. Venemaa on laiendanud Arktiksõjalisi õppusi, avanud või taasavanud sõjaväebaase, ehitanud jäämurdjaid ja rajanud kõrgtehnoloogilisi radarijaamu, et tugevdada enda kontrolli piirkonna üle. Venemaa on viimastel aastatel Siberi põhjaranniku piirkondades ning Arktika saartel rajanud uut sõjalist infrastruktuuri, mis koosneb lennuväljadest,

mereväe sadamarajatistest, radaritest, varase hoiatuse seadmest ning õhutorjesüsteemidest (Åtland 2017). Paljud 90-ndatel maha jäätud külma sõja aegsed rajatised on taaselustatud ning moderniseeritud, ning on nüüd töokorras ning alaliselt armeeosadega mehitatud. Autori hinnangul näitab see Venemaa soovi ning valmisolekut tugevdada enda sõjalist positsiooni ning kontrolli Arktika üle.

2014. aastal lõi Venemaa Arktika ühise strateegilise väejuhatuse, mis ühendas kõik mere-, maa-, õhu- ja õhutorjeüksused, mis asuvad riigi Lääne-Arktika piirkonnast kuni Ida-Siberi mereni (Åtland: 2017). Loodud sõjaväeline väejuhatuse on võrreldav teiste suurte riigi sõjaväeringkondadega ning sellest kumab läbi Venemaa tahe tsentraliseerida riigi sõjaline võimekus Arktika piirkonnas ühtse ning efektiivse väejuhatuse alla. Staun (2020: 10) märgib, et Venemaa peamine sõjaline eesmärk on tagada *second strike* tuumavõimekus. Selle saavutamiseks rakendab riik *bastioni* kaitsekontseptsiooni, mille eesmärk on kontrollida piirkonda, mis laiub Koola poolsaarest Norra mereni ning edasi lääne Gröönimaa-Islandi-Ühendkuningriigi lõheni.

Venemaa peamiseks sõjaliseks jõuks Arktikas on seal paiknev põhjalaevastik, selle ülesannete hulka kuulub püsiva kohaloleku säilitamine Atlandi ookeani põhjaosas ning ka operatsioonide läbiviimine ülemaailmses mastaabis (Kjellén: 40). Lisaks uute baaside ja alaliste eelpostide rajamisele on põhjalaevastik suurendanud ka mereväe tegevust Arktikas, alates 2012. aastast on korraldatud iga-aastaseid ekspeditsioone, milles on osa võtnud nii suuremad sõjalaevad kui dessantalused. Regulaarsete ekspeditsioonide läbiviimine annab ühelt poolt märku sellest, et riik on huvitatud enda merejõudude tegutsemiskogemuse suurendamisest piirkonnas.

Jää sulades on Venemaa tuumarelvi kandev strateegiline allveelaevastik aga kaotamas enda naturaalselt kaitsekilpi, mille tulemusena on riik hakanud rohkem tähelepanu pöörama pinnastikulaevastiku (*surface ships*) arendamisele. Põhjalaevastiku käsutuses on 41 erineva klassi allveelaeva. Pinnalaevastiku alla kuulub aga umbkaudu 35-37 alust, millest 13 kvalifitseeruvad suurte lahinglaevadena Staun (2020:10). Pinnalaevastiku ülesehituses on näha seda, et vähenevas trendis on Nõukogude pärandina alles jäänud suured lahinglaevad. Venemaa on hakanud neid asendama väiksemate fregattide ning korvettidega, mis on relvastatud Kalibr rakettidega. Selle kaudu on suurenenud laevastiku tegevusraadius ning ründevoimekus (Staun:

12). Autori hinnangul näitab Venemaa põhjalaevastiku ründevoimekuse ning tegevusraadiuse suurenemine riigi soovi tugevdada enda jõu projektsiooni võimekust Arktika piirkonnas.

Mereväe kõrval on Venemaa hakanud rohkem ressursse panustama ka maa- ja õhuvägede võimekuse kasvatamisele piirkonnas. Åtland (2017) märgib, et kaks Venemaa loodenurgas, Norra ja Soome piiri lähistel, paiknevat arktilist brigaadi on varustatud uuendatud relvastuse ja sõidukitega. Lisaks on tehtud jõupingutusi, et muuta olemasolevaid üksusi piirkonnas mobiilsemaks, et neid saaks vajadusel kasutada ka mujal Venemaa Arktikas. Kuna üheks Venemaa eesmärgiks Arktikas on väljaarendatava NSR- i julgeoleku tagamine, on riigile oluline, et vägesid oleks vajadusel võimalik ringi liigutada geograafiliselt laias piirkonnas. Lisaks võib oletada, et Soome liitumine NATO-ga sunnib Venemaad panustama lisaressursse piirialade kindlustamiseks ning seda ka ülevalpool polaarjoont.

Venemaa sõjaline tegevus Arktikas on hõlmanud ulatuslikke investeeringuid raketitõrjesüsteemidesse, mille kaudu proovitakse luua õhtutõrjekilpi üle Venemaa Arktika saarte baaside. Devyatkin (2018) toob välja, et Vene Kaitseministeerium võttis 2017. aastal piirkonnas kasutusele üle saja sõjaväeobjekti. Venemaa sõjalaevastikus on 18 jäämurdjat, mille hulka kuulub ka maailma kõige suurem ning võimsam jäämurdja. Venemaa on uuritava perioodi vältel ehitanud seitse uut tuuma reaktorite jõul töötavat jäämurdjat, mis on võimelised murdma läbi kaks korda paksemast jääst kui diiselmootorite jõul töötavad alused (Conley, Kraut 2010: 9).

Eeltoodust tulenevalt on võimalik väita, et Venemaa on uuritava perioodi vältel alustanud ulatuslikku Arktika militariseerimist. Märgatavalt on kasvanud sõjaväebaaside ning muu infrastruktuuri hulk. Lisaks sellele on Venemaa käsutuses maailma kõige suurem ning efektiivsem jäämurdjalaevastik, millega toetada enda majanduslikke ning sõjalisi huvisid keeruliste jääolude poolt iseloomustatavas Arktikas.

4.2. USA Arktikas

USA avalikustas enda esimese Arktikat puudutava riikliku strateegia 2009. aastal. Autor on töö koostamisel seadnud hüpoteesi, et USA on uuritava perioodi vältel hakanud avastama enda Arktika identiteeti ning seejuures paika pannud enda strateegilised eesmärgid piirkonnas. Seejuures väidab autor, et üks sellise arengu katalüsaatoreid on olnud Venemaa jõupoliitika

piirkonnas, mis on loonud julgeolekudilemma olukorra, kus teine regionaalne suurvõim- USA, stabiliseerib Venemaa võimu kasvu enda poolse tegevusega.

Järgnev analüüsi osa vaatleb USA arktika strateegia kujunemist ning muutumist ajas, annab ülevaate USA strateegilistest eesmärkidest piirkonnas ning hindab, kas need võivad olla kujunenud Venemaa tegevuse mõjul.

2009. aasta strateegia ei too Venemaad välja geopoliitilise rivaalina piirkonnas. Küll aga on dokumendis määratletud USA laialdased ja fundamentaalsed riiklikud julgeolekuhuvid, mis hõlmavad küsimusi nagu raketitõrje ja varane hoiatus, mere- ja õhusüsteemide kasutuselevõtt strateegiliseks meretranspordiks, strateegiliseks heidutuseks, merel kohalolekuks ja meresõiduravalisuse operatsioonideks; ning navigeerimis- ja ülelennuvabaduse tagamine (The White House: 2009). Antud julgeolekuhuvid annavad kinnitust, et USA jaoks oli Arktika kujunenud riiklikult oluliseks piirkonnaks, mille julgeoleku tagamisel nähakse olulist rolli sõjalise võimekuse kindlustamisel.

Rahvusvaheline merede navigeerimisvabaduse kindlustamine on dokumendis mainitud kui riiklik prioriteet. Seejuures on eraldi välja toodud NSR, millest osa kuulub USA hinnangul rahvusvahelise transiidi režiimi alla ning peaks olema sellest tulenevalt vaba navigeerimiseks kõigile alustele ning mitte kuuluma Venemaa poolt kontrollitud merete alla (The White House: 2009). Sellest võib välja lugeda, et Venemaa eesmärk arendada NSR välja kui riigi poolt täies ulatuses kontrollitud rahvusvaheline merete, on vastuolus USA riikliku huviga.

Märkimisväärne on see, et 2009. aastal avalikustatud strateegias on määratletud tollase USA administratsiooni huvi, et Senat ratifitseeriks riigi ühinemise UNCLOS-i konventsiooniga (The White House 2009). Hoolimata mõningasest siseriiklikust vastuseisust nähti, et konventsiooni ratifitseerimine edendaks USA huve Arktikas tagades seejuures riigile seejuures suveräänsuse ulatuslikele merealadele ning seal paikenvatele väärtuslike loodusvaradele.

Washington rõhutab strateegias enda soovile edendada rahvusvahelist valitsemist ning riikidevahelist koostööd Arktikas läbi olemasolevate rahvusvaheliste organisatsioonide ning kahepoolsete lepingute. Suurendatud tähelepanu on pööratud Arktika Nõukogu suunas, millel on USA hinnangul olnud positiivne mõju keskkonnakaitse ning jätkusuutliku arengu küsimustes piirkonnas (The White House: 2009). Küll aga on USA selge seisukoht, et Arktika Nõukogu

peaks jääma kõrgetasemeliseks foorumiks, mis on pühendatud tema praeguse mandaadi küsimustele, mitte muutuma ametlikuks rahvusvaheliseks organisatsiooniks.

Võrreldes Venemaaga ei näe USA Arktikat üliolulise majanduspiirkonnana, kus paiknevad ressursid saavad oluliselt parandada riigi sotsiaalmajanduslikku olukorda. Küll on aga strateegias nenditud tõsiasja, et Arktikas paiknevate maavarade arendamine hakkab mängima olulist rolli kasvava ülemaailmse energianõudluse rahuldamisel (The White House 2009). Sellest tulenevalt näeb USA enda rolli selle tagamises, et energiaarendus kogu Arktikas toimuks keskkonnasõbralikul viisil. Dokumendis on Venemaa Föderatsiooni mainitud vaid neljal korral, millest kaks on hõlmavad endas vaid Arktika riikide loendamist. See näitab, et vähemalt 2009. aastal ei olnud USA põhifookuseks rivaliteet Venemaaga Arktikas, küll aga hakkas riik geopoliitiliste sündmuste taustal pöörama rohkem tähelepanu enda huvide raamistamisele piirkonnas.

2013. aastal president Obama administratsiooni poolt avalikustatud USA riiklik Arktika strateegia on laias laastus 2009. aasta dokumendi jätk. USA riiklikud prioriteedid piirkonnas olid jätkuvalt USA julgeoleku huvide kindlustamine, Arktika piirkonna vastutustundlik juhtimine ning rahvusvahelise koostöö tugevdamine (The White House 2013). Märkimisväärselt pole dokumendis mainitud kordagi Venemaa Föderatsiooni, ega strateegilist rivaliteeti piirkonnas. Küll aga on eraldi toodud välja alapeatükk, mis käsitleb USA majanduslikke huvisid energiasektoris:

„Arktika piirkonna energiaressursid on meie riikliku julgeolekustrateegia põhikomponendiks: energiajulgeolek. Piirkonnas on suured tõestatud ja potentsiaalsed nafta- ja maagaasivarud, mis tõenäoliselt pakuvad jätkuvalt väärtuslikke varusid USA energiavajaduste rahuldamiseks“ (The White House 2013). Sellest saab järeldada, et lisaks riikliku julgeoleku tagamise taustal on USA aina rohkem hakanud nägema Arktikat kui potentsiaalset ressurside baasi, mille kaudu rahuldada riigi aina kasvavat energiavajadust. Enda Arktikas tegutsemise võimekuse tõstmiseks on strateegias välja toodud, et riik kavatses laiendada enda Rannavalve (U.S Coast Guard) jäämurdjalaevastikku selleks, et toetada püsivat kohalolekut USA Arktikas ja vajaduse korral täiendavat kohalolekut Euroopa Arktikas (The White House: 2013). See viitab otseselt sellele, et USA on huvitatud enda navigeerimisvõimekuse suurendamisest piirkonnas, et potentsiaalselt projekteerida enda võimu ka väljaspool USA põhjaregioone.

2022. aastal avalikustas president Bideni administratsioon uue USA riikliku Arktika strateegia, mis erineb märkimisväärselt viimasest kahest analüüsitud dokumendist. Strateegias pööratakse olulist tähelepanu alates 2013. aastast suurenenud strateegilisele konkurentsile, mida on lisaks süvendanud Venemaa provotseerimata sõda Ukrainas. Venemaa jõupoliitika piirkonnas on kerkinud USA strateegias väga relevantseks. Venemaad on strateegias mainitud kahekümneühel korral, seejuures on välja toodud, et Venemaa on viimasel kümnendil investeerinud enda sõjalisse kohalolekusse Arktikas ning välja arendanud uut majandustaristut, mille kaudu pääseda ligi piirkonnas asuvatele maavaradele. Probleemikohana on eraldi välja toodud ka Venemaa poolne meresõiduvabaduse piiramine NSR marsruudil liigsete merenõuete kaudu (The White House 2022).

Analüüsides antud dokumenti on selgelt märgata, et USA teadvustab strateegilise konkurentsi ulatuslikku kasvu Arktikas. Peamise rivaalina nähakse seejuures Venemaad, kes on lisaks märkimisväärselt Arktika militariseerimisele teravdanud üldist geopoliitilist olukorda läbi enda agressiooni Ukrainas. Nagu ka eelnevates strateegiates on USA üheks riiklikuks huviks UNCLOS-i ratifitseerimine, mis aitaks kasvatada riigi legitiimsust Arktikas tegutsemisel rahvusvahelise kogukonna silmis.

Näha on seda, et kasvate pingete taustal on USA hakanud nägema ennast Arktika riigina, kellel on piirkonnas olulised strateegilised kaalutlused ning riiklikud huvid, mis jagunevad peamiselt julgeolekualasteks, majanduslikeks ning rahvusvahelise koostöö teemalisteks. Järgmises analüüsi oas vaatleb autor põgusalt USA majanduslikke ning sõjalisi arenguid Arktikas selleks, et selgitada välja, kas riik on uuritava perioodi vältel lisaks strateegiate sõnastamisele reaalselt suurendanud enda kohalolekut piirkonnas.

4.2.1. USA majanduslikud kaalutlused Arktikas

USA arktilised valdused mängivad võrreldes Venemaaga olulisemalt väiksemat rolli riigi kogumajanduse toodangus ning energiajulgeoleku tagamises. USA ainsa arktilise territooriumi-Alaska, SKT moodustab vaid 0,3 protsenti koguriiklikust SKT-st. Selle üheks peamiseks põhjuseks on olnud USA riikliku huvi puudus piirkonnas maavarade eksploateerimist teostada ning ranged keskkonnanõuded. Siiski on uuritava perioodi jooksul leidnud aset mõningad olulised sündmused, mis annavad märku USA majandusliku huvi suurenemisest Arktika vastu.

Näiteks esimest korda seitsmeteistkümne aasta vältel alustas USA 2008. aastal nafta- ja gaasiliisingu müümist välismandrilaval puurimisõiguste saamiseks, et rahuldada kasvavat energianõudlust (Cohen: 2010). Lisaks sellele on USA arktilise osariigi populatsioon kasvutrendis. Alaskal elas 2020. aasta seisuga 733 932 inimest. Piirkonna elanikkonna kasvamise näol kasvab seejuures ka USA latentne majanduslik võim.

Lisaks mandrilaval leiduvatele maardlatele on USA jaoks äärmiselt oluline Alaskal paiknev naftatööstus. 2010. aastal moodustas Alaska naftatoodang rohkem kui kuusteist protsenti kogu USA toodangust. Oluline läbimurre USA majandushuvide arengus Arktikas leidis aset 2023. aastal, mil president Bideni administratsioon kiitis heaks 8 miljardi dollari suuruse megaprojekti, et alustada nafta drillimisega Alaskal kakssada miili polaarjoonest põhja pool. On oodatud, et projekti tulemusena toodetakse piirkonnas järgneva kolmekümne aasta vältel üle kuuesaja miljoni barreli toornaftat (Friedman: 2023). USA valitsuse poolt läbiviidud keskkonnakaitse piirangute ümbermõtestamine, majandusliku infrastruktuuri loomine ning puurimisubade väljastamine Arktikas viitab selgelt USA riiklike huvide ümbermõtestamisele piirkonnas. Seejuures võib väita, et riigi üheks prioriteediks on uuritava perioodi vältel tõusnud latentse võimu kasvatamine läbi Arktikas paiknevate ressursside. Teiseks oluliseks dimensiooniks on geopoliitiline rivaliteet Venemaaga, mis kajastub peamiselt läbi USA riiklike julgeolekukaalutuste. Sellest tulenevalt analüüsib autor järgnevalt USA sõjalise aktiivsuse ja võimekuse arengut Arktikas.

4.2.2. USA sõjalise aktiivsuse kasv Arktikas

Venemaa sõjalise võimekuse kasv ning agressiivne välispoliitika on sundinud USA-d panustama rohkem sõjalisi ressursse piirkonda. Venemaa esilekerkimine sõjaliselt ja strateegiliselt domineeriva jõuna Arktikas on vastuolus riigi huvidega piirkonnas, sest Washington tajub Venemaa mõjuvõimu kasvus ohtu enda riiklikule julgeolekule. USA peamine Arktiline territoorium asub 34 000 miili pikkuse rannajoonega Alaskas. Seal asub viis USA sõjaväebaasi, lisaks sellele on riigil veel ainult üks Arktika sõjaväebaas Gröönimaal (Thule lennuväebaas) (Rosen: 2022).

Uuritava perioodi vältel ei ole USA rajanud uusi sõjaväebaase Arktikas. Riigi juhtkonna poolne Arktika strateegilise olulisuse tunnetus on peamiselt jäänud vaid strateegiatesse ning olulist

sõjalise võimekuse kasv ei ole teostunud. Tingstad jt. (2023) toovad enda raportis välja, et piirkonna infrastruktuur on puudulik selleks, et toetada sõjalise võimekuse suurendamist, lisaks ei ole USA-l Arktikas ühtegi süvaveesadamat, kus suuremad sõjalaevad saaksid pikemalt peatuda tankida. Erinevalt Venemaast puudub USA-l Arktika regiooni puudutav ühendatud strateegiline väejuhatatus, mille tõttu on raskendatud erinevate sõjaväeharude (Rannavalve, merevägi, lennugliki, maaväed) vaheline koostöö. Küll aga on USA suurendanud piirkonnas sõjaväeliste õppuste hulka ning koostööd NATO liitlastega, kellest sõltub sõjalise riigi võimekus projekteerida enda sõjalist võimu Euroopa Arktikasse. Näide sellest on 2022. aastal Norras toimunud NATO ühisõppus *Cold Response*, kus osales 30 000 sõjaväelast kahekümnesest riigist (Tingstad 2023: 24).

USA peamiseks nõrkuseks sõjalise jõu suurendamisel ning projekteerimisel Arktikas on riigi puudulik jäämurdjalaevastik, mis raskendab teiste konventsionaalsete üksuste navigeerimist piirkonnas. Vaid jäämurdjad suudavad tagada riigi permanentse kohaloleku ning sõjajõudude tegutsemisvõime Arktikas. Hetkeseisuga on USA käsutuses vaid kaks polaaroludes tegutsemisvõimelist jäämurdjat, mis kuuluvad rannavalve aluste hulka (*USCGC Polar Star ja Healy*) (Tingstad 2023: 20). Lähimurre hädasti vajaminevate uute jäämurdjate rahastamise osas on aset leidnud president Bideni administratsiooni ajal. Hetkel on USA-l kavas ehitada kolm uut moodsat alust, mis oleksid võimelised konkureerima Venemaa poolt kasutusel olevate laevadega. Nende laevade ennustatav valmimisaeg on 2027. aastal (Kluge, Michael: 2020). Kuigi kolme uue jäämurdja kasutuselevõtt suurendaks oluliselt USA arktilist potentsiaali, siis jääb riigi võimekus võrreldes Venemaaga siiski võrdlemisi madalaks ning sõltuvaks arktiliste liitlaste laevastikest, kellest näiteks Norral ning Kanadal on mõlemal suuremad jäämurdjalaevastikud kui USA-l.

Tulenevalt merendusliku infrastruktuuri ning jäämurdjate puudumisest on USA enda Arktika sõjalises strateegias asetanud rohkem rõhku õhuvägedele ning arktilise jääkatte all tegutsemisvõimeliste tuumaallveelaevade operatsioonide suurendamisele. Ahmad ja Zafar (2022) toovad välja, et USA on võtnud Põhja-Alaskas kasutusele uue õhulahingu planeerimise strateegia, mille tulemusena on paigutatud piirkonda kaks F-35-A hävitajate eskadrilli, mis ühinevad juba seal tegutseva F-22 Raptor hävitajate eskadrilliga. Kõik USA Mereväe 70 allveelaeva opereerivad tuumajõul ning on võimelised tegutsema Arktika jää all (Tingstad jt. 2023: 22). USA strateegilise huvi kasvu Arktika vastu näitavad sagenenud allveelaeva patrullid

ning mereväe ühisõppused liitlastega. Näiteks viis USA Merevägi 2018. aastal läbi manöövri koostöös Briti Kuningliku Mereväega, mille käigus murdsid kaks USA ja üks briti allveelaev läbi arktilise jää põhjapooluse lähistel (Kluge, Michael: 2020).

Vaadeldes kõike eelnevalt välja toodud saab väita, et tulenevalt geopoliitilise rivaliteedi tunnetusest Venemaaga, on USA kaardistanud enda strateegilised ja sõjalised plaanid Arktikas, et parandada riigi võimekust kindlustada enda sõjaline julgeolek piirkonnas. Siiski on USA-l veel pikk tee minna, et saavutada Venemaaga võrreldav strateegiline võimekus Arktikas. Enda võimekuse puudujääkide kompenseerimiseks teeb USA aktiivselt koostööd enda NATO liitlastega, kellest mitmed on samuti Arktika riigid laiapõhjaliste ressursside ja kogemustega piirkonnas tegutsemisel. Uuritava perioodi vältel on USA saanud aru jäämurdjalaevastiku olulisest rollist sõjalise jõu projekteerimisel Arktikas, sellest tulenevalt on riik alustanud enda laevastiku uuendamiskuuriga. Üks peamine probleem, mille olemusolu on erinevad vaatlejad märkinud, on puudulik infrastruktuur ning olematud süvavee sadamad USA Arktika territooriumitel. Neid puudusi on küll märgatud, kuid senimaani pole astunud märkimisväärseid samme, et tagada USA relvajõudude võimekus viia läbi suuremahulisi operatsioone piirkonnas.

4.3. Jõudude tasakaal Arktikas

Kuigi Venemaa peab valitsevat liberaalset rahvusvahelist korda mitte legitiimseks, on riik siiski näidanud üles tugevat toetust reeglitel põhinevale korrale Arktika piirkonnas. Pedersen ja Steinveg (2024: 3) toovad välja, et Venemaa on läbi kõige olulisema regionaalse koostöö foorumi- Arktika Nõukogu, suurendanud enda legitiimsust ja suurriigi staatust piirkonnas, saades seejuures ülevaate teise Arktika riikide poliitikast ja otsustusprotsessidest. Kuigi teoorias kujundab Arktika poliitilist juhtimist riikidevaheliste koostöö foorumid ning rahvusvaheline seadusandlus (UNCLOS), siis on olemas arvukaid näiteid sellest, et uuritavad riigid on valmis ignoreerima kehtivaid reegleid enda geopoliitiliste huvide arendamise kaalutlustel. Nagu juba varasemalt välja toodi on Arktika Nõukogu liikmed peatanud koostöö Venemaaga peale riigi laiaulatuslikku sissetungi Ukrainasse. Sellel järgnevalt on Venemaa esindajad aga ähvardanud organisatsioonist lahkumisega.

Neorealismi teooria kohaselt kalduvad riigid, mis saavutavad märkimisväärse piirkondliku mõjuvõimu seejärel taotlema regionaalset hegemooniat. USA võib olla küll kehtivas rahvusvahelises süsteemis majanduslikult ning sõjaliselt kõige võimsam riik, kuid USA vähene tähelepanu Arktika piirkonnale on andnud Venemaale võimaluse kerkida uuritava perioodi vältel juhtivaks võimuks piirkonnas. Mearsheimer (2001) eristas riikide latentset ning sõjalist võimu. Olles analüüsinud mõlema uuritava riigi tegevust Arktika piirkonnas leiab autor, et jõudude tasakaal soosib piirkonnas Venemaad, mis toodab suure hulga enda latentset võimu ressursi rikkast arktilistest piirkondadest, ning on enda majanduslikke ning territoriaalsete huvide kaitsmiseks tegelenud aktiivselt enda sõjalise võimekuse arendamisega. USA seevastu on uuritava perioodi vältel hakanud tajuma enda arktilist potentsiaali ning Venemaa mõjuvõimu kasvamisest tulenevat julgeolekuohtu piirkonnas. Sellest hoolimata ei ole USA suutnud strateegilisel tasandil luua jõu projektsiooni võimekust, millega tagada võimude tasakaal piirkonnas. Jõudude tasakaalu balansseerimiseks on USA arendanud sõjalist koostööd mitmete väiksemate regionaalsete riikidega läbi NATO. Seda võib tähendada läbi Kanada, Taani ja Norra, kes on kõik koostöös USA-ga suurendanud oma sõjalist aktiivsust Arktikas.

5. Järeldused

Lõputöö analüütilises osas viis autor läbi andmeanalüüsi eesmärgiga vastata peamistele uurimisküsimustele ning kinnitada või ümber lükata töö alguses välja toodud hüpoteesid. Käesolevas peatükis toob autor välja analüüsi empiirilised tulemused ning paneb need laiemasse neorealismi raamistikku, et vastata seeläbi uurimisküsimustele.

Analüüsides uuritavate riikide Arktika strateegiaid leidis autor, et Venemaa peamised strateegilised eesmärgid piirkonnas on transformeerida Arktika Venemaa strateegiliseks ressursside baasiks. Lisaks sellele on riigi jaoks äärmiselt olulisel kohal NSR-i välja arendamine kasumlikuks rahvusvaheliseks mereteeks ning viimasena riikliku julgeoleku tagamine piirkonnas. Venemaa strateegia ei ole uuritava perioodi jooksul drastiliselt muutunud. Mõningate muutuste osas saab aga näiteks välja tuua kaugenemise rahvusvahelistest koostööorganisatsioonidest ning julgeoleku tähtsustamise olulise kasvu. Vaadeldes võrdluseks USA Arktika strateegiaid leidis autor, et USA on hakanud aina rohkem teadvustama enda majanduslikke ning julgeolekualaseid huve piirkonnas. Seda paljuski läbi geopoliitilise rivaliteedi kasvu Venemaaga. USA põhilisteks huvideks piirkonnas on tagada riiklik julgeolek, säilitada rahvusvaheline mereteede vabadus ning kindlustada endale talle kuuluvad maavarad ning nende keskkonda säästev kasutamine.

Analüüsi käigus leidis autor, et mõlemad uuritava riigi üheks huviks Arktikas on enda latentse võimu kasvatamine. Kliimasoojenemisest tingitud Arktika jää taandumise taustal on Venemaa hakanud pöörama olulist tähelepanu enda jurisdiktsioonis asuvate ressursside ekspuaterimisele ning enda majandusvööndi laiendamise kaudu rohkemate maavarade kindlustamisele. Autor leidis, et Venemaa on uurimisperioodil suurendanud märgatavalt enda Arktikast tulenevat latentset võimu, et selle kaudu arendada enda majanduslikke huve ning suurendada seeläbi ka sõjalist võimu. Antud leid on kooskõlas neorealismi teooriaga, mille kohaselt kasutavad riigid reeglina enda eesmärkide saavutamiseks nende käsutuses olevaid vahendeid. Analüüsi käigus ilmnes, et ka USA on Venemaa jälgedes suurendanud enda majanduslikke huve piirkonnas, see on samuti kooskõlas jõudude tasakaalust tuleneva hüpoteesiga, mille kohaselt peaksid ka teised piirkonnas asuvad riigid hakkama kättesaadavaid ressursse kasutama, et balansseerida ühe tegutseja latentse võimu suurenemist. Küll aga tuleb märkida, et võrreldes Venemaaga

moodustab USA poolt Arktikast ammutatav majanduslik tulu vaid väga väikese osa riigi kogu majanduslikust tegevusest.

Uuritavate riikide geopoliitilise rivaliteedi lahkamise käigus kerkis olulisele kohale Venemaa ja USA sõjalise võimekuse kasvu hindamine juhtumiuuringu ajalises raamistikus. Neorealismi seisukohalt mängib riigi võimu hindamisel kõige olulisemat osa just sõjaline võimekus. Lõputöö tulemuste põhjal selgus, et Venemaa on paarikümne viimase aasta vältel alustanud enda arktiliste territooriumite ulatusliku militariseerimist. Seehulgas on loodud piirkonnas eraldiseisev strateegiline väejuhatuse, mille juhtimise alla kuulub ka riigi kõige olulisem sõjaline väekoondis piirkonnas- Põhjaleevastik. Venemaa on oluliselt suurendanud enda sõjaväebaaside ning muu strateegilise infrastruktuuri hulka Arktikas. Osaliselt saab selle põhjusena välja tuua soovi kaitsta enda majanduslike huve piirkonnas. Teisest küljest on seda tehtud aga sõjalise jõu projekteerimise kaalutlustel, et kaitsta enda strateegilisi huvisid piirkonnas. Osaliselt leiab seega kinnitust hüpotees, et majanduslike huvide kasv Arktikas on toonud kaasa ka suurenenud sõjalise aktiivsuse. Seejuures leiab aga autor, et Arktika Venemaa poolse militariseerimise põhjused ei tulene vaid riigi majanduslikest huvidest, vaid pigem on esiplaanil Venemaa geopoliitilised ambitsioonid tõusta piirkonna hegemooniks.

Kinnitust leidis ka hüpotees, et ühepoolne sõjalise tegevuse kasv sunnib teisi regioonid asuvald riike reageerima ning kasvatab pingetest tingitud konfliktiohtu. Nimelt on USA suurendanud oluliselt enda strateegilisi kaalutlusi ning tähelepanu Arktika piirkonnale. Sellest hoolimata pole riigil õnnestunud pidada sammu Venemaa ponnistustega. USA ei ole uuritava perioodi vältel suutnud avada ühtegi uut sõjaväebaasi ega rajada endale süvaveesadamat Arktika piirkonnas. Küll aga on riik suurendanud enda õhuvägede võimekust ning alustanud uute jäämurdjate ehitamisega, mis on üliolulised komponendid jõu projekteerimisel ning efektiivse logistikaahela loomisel piirkonnas. Venemaa mõjuvõimu kasvu balansseerimiseks on USA suurendanud koostööd oma liitlastega piirkonnas, seejuures on suurenenud NATO ühisõppuste ning mereväemanöövrite hulk Arktikas. Autor leiab, et uuritava perioodi vältel on oluliselt kasvanud konfliktioht Arktikas. Sellele annavad kinnitust näiteks mõlema riigi vägede arvukuse kasv, Venemaa agressiivsed diplomaatilised avaldused ning USA riiklikest strateegiates väljatoodud Venemaa strateegilise rivaliteedi ohutunnetus.

Vaadeldes Venemaa ja USA vahelise jõudude tasakaalu muutumist Arktikas võib öelda, et jõudude vahekord on uuritava perioodi vältel muutunud Venemaa regionaalse võimu kasvu tõttu aina vähem multipolaarseks. Sellest tulenevalt selgus töö koostamise käigus, ei kuigi mõlemad riigid on huvitatud regionaalsete koostöövormide toimimisest piirkonnas lähtuvad nad siiski lõppkokkuvõttes enda võimu suurendamise ning strateegiliste huvide saavutamise kaalutlustest, ning on valmis eirama institutsionaalseid reegleid kui need ei kattu nende huvidega. Seda leidu illustreerib näiteks Arktika Nõukogu koostöö peatamine Venemaaga, Venemaa valitsuse ning juhtivate poliitikute sõnavõtted, mis on kahtluse alla seadnud UNCLOS mereõiguse režiimi ning Arktika Nõukogu otsuste ja tegevuse legitiimsuse. Siinkohas tuleb mainida, et empiiriliste leidude taustal ilmnes, et pigem on valmis institutsionaalseid reegleid eirama Venemaa samal ajal kui USA osutab rohkem rõhku regionaalse korra säilitamisele ning koostööle teiste arktilistele riikidega, et seeläbi tagada jõudude tasakaal ning *status quo* piirkonnas.

Kokkuvõte

Käesoleva lõputöö eesmärk oli Ameerika Ühendriikide ja Venemaa strateegilise rivaliteedi analüüsimine Arktikas. Seejuures sätestas autor peamiseks uurimisprobleemiks ajas aina agressiivsemaks muutuvad Venemaa ambitsioonid piirkonnas, mille tulemusena on kasvanud geopoliitilised pinged ja konfliktioht. Peamiseks teoreetiliseks lähtekohaks valis autor rahvusvahelisi suhteid seletava neorealismi teooria, et uurida, kas ja kuidas on selle kaudu võimalik seletada uuritavate riikide käitumist ning nende vahelisi suhteid kujundavaid sündmusi.

Lõputöö metoodika raamistamisel kasutas autor kvalitatiivset andmeanalüüsi, et viia selle kaudu läbi juhtumiuuring eesmärgiga uurida, millised on USA ja Venemaa strateegilised eesmärgid Arktikas. Juhtumiuuringu koostamisel sätestas autor ajalise raamistiku, mis hõlmas perioodi 2007. aastast kuni tänapäevani. Lisaks riikide strateegiliste eesmärkide kujunemisele annab lõputöö ülevaate ka nende majandusliku ning sõjalise tegevuse arengust Arktikas ning jõudude tasakaalu muutumisest piirkonnas. Töö keskseks argumendiks kujunes see, et ajas aina ambitsioonikamaks ning agressiivsemaks muutnud Venemaa jõupoliitika on pannud USA ümber kavandama enda nägemust Arktika riigina. Selle tõestamiseks püstitas autor kolm hüpoteesi, mis kõlasid järgnevalt:

- 1) Jää taandumise tagajärjel üritavad regioonis tegutsevad riigid arendada majanduslikku tegevust, ning eksploateerida kättesaadavamaks muutuvaid ressursse selleks, et suurendada enda latentset võimu;
- 2) Majanduslikku tegevuse tagajärjel kasvab piirkonnas ka sõjaline tegevus, mille kaudu proovivad riigid kaitsta enda huve, selle tulemusena suureneb ka konfliktioht USA ja Venemaa vahel;
- 3) Riigid lähtuvad tegutsemisel enda võimu suhtelisest suurendamisest või balansseerimise printsiibist, ning eiravad institutsionaalseid reegleid kui need ei kattu nende huvidega.

Väljatoodud hüpoteesid osutusid kõik osaliselt tõeseks. Analüüsi käigus selgus, et mõlemad riigid on huvitatud enda latentse võimu suurendamisest Arktikas leiduvate maavarade näol. Lisaks ilmnas, et Venemaa poolne Arktika militariseerimine on kasvatanud konfliktiohtu, ning pannud ka USA suurendama enda sõjalist võimekust piirkonnas. Viimaks selgus ka, et Venemaa

eesmärke Arktikas saab seletada läbi riigi soovi suurendada enda regionaalset võimu, ning USA balansseerib seda läbi omapoolse tegevuse, et säilitada võimude tasakaal. Andmeanalüüsi koostamisel kasutas autor allikatena retsenseeritud teadusartikleid ning mõlema uuritava riigi ametlikke Arktika strateegiaid.

Uurimisprobleemi lahendamiseks sõnastas autor kaks uurimisküsimust:

- 1) Millised on nii USA kui Venemaa peamised strateegilised eesmärgid Arktikas?
- 2) Kuidas on Venemaa suur aktiivsus Arktikas viinud USA-d oma rolli Arktika suurriigina ümber mõtestama?

Töö kirjutamise käigus vastas autor mõlemale uurimisküsimusele. Selgus, et Venemaa peamised strateegilised eesmärgid piirkonnas on transformeerida Arktika Venemaa strateegiliseks ressursside baasiks. Lisaks sellele on riigi jaoks äärmiselt olulisel kohal NSR-i välja arendamine kasumlikuks rahvusvaheliseks mereteeks ning viimasena riikliku julgeoleku tagamine piirkonnas. USA põhilisteks huvideks Arktikas on tagada riiklik julgeolek, säilitada rahvusvaheline mereteede vabadus ning kindlustada endale talle kuuluvad maavarad ning nende keskkonda säästev kasutamine. Lähtudes Venemaa arktilistest ambitsioonidest on USA hakanud teadvustama piirkonna geopoliitilist olulisust. Seejuures on riik uuritava perioodi vältel pannud paika enda strateegilised eesmärgid, ning panustanud oluliselt ressursse nende saavutamiseks.

Autori hinnangul tõestas uurimus, et Arktikast on uuritava perioodi vältel kujunenud välja geopoliitiline rivaliteet USA ja Venemaa vahel. Seejuures saab mõlema riigi tegevust seletada läbi neorealismi teooria ning selle poolt välja pakutud rahvusvahelise süsteemi, kus julgeoleku kaalutlused alistavad majandusliku kasu poliitilistele huvidele ning riigid lähtuvad seejuures enesesäilitamisest läbi enda võimu kasvatamise või võimude tasakaalu säilitamise. Autori hinnangul on tõenäoline, et lähitulevikus kasvavad riikide geopoliitilise rivaliteedi tagajärjel pinged veelgi. Tõestatud riikide sõjalise aktiivsuse kasv on tekitanud Arktikas julgeolekudilemma olukorra, mille tulemusena on tõenäoline, et jätkub pingete kasv ja suureneb konfliktioht. Edasist uurimist vajavad potentsiaalsed lahendused, mida rahvusvaheline kogukond ning käsitletavad riigid saaksid rakendada, et tagada pingete de eskaleerimine ja piirkondlike koostöö organisatsioonidel põhineva regionaalse korra säilimine.

Kasutatud kirjandus

Antsygina, E. ja Overfield, C. (2022). „The Problems of Overlapping Governance on the Arctic Continental Shelves Pending Delineation and Delimitation“. https://site.uit.no/nclos/wp-content/uploads/sites/179/2022/10/Ekaterina-Antsygina-and-Cornell-Overfield_04102022_-the-NCLOS-blog_-final.pdf

Antunes, S ja Camisao, I. (2018). Realism. McGlinchey, S. Walters, R. ja Scheinflug, C. *International Relations Theory* (15-22). E-International Publishing: 2018. <https://www.e-ir.info/2018/02/27/introducing-realism-in-international-relations-theory/>

Arctic Council. (i.a). *Arctic States*. Kasutatud 16.04.2024, <https://arctic-council.org/about/states/>

Åtland, K. (2014). „Interstate Relations in the Arctic: An Emerging Security Dilemma?“. *Comparative Strategy*. 33: 145-166.

Åtland, Kristian. (2017). „The Building up of Russias Military Potential in the Arctic Region and Possible Elements of its Deterrence“. *Centre for Russian Studies*. Kasutatud 13.05.2024, https://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=43590&lang=eng

Bennt, M. (2023). „The End of Arctic Exceptionalism“. *The Maritime Executive*. Kasutatud 23.04.2024, <https://maritime-executive.com/editorials/the-end-of-arctic-exceptionalism>

Cohen, Ariel. (2010). „From Russian Competition to Natural Resources Access: Recasting U.S. Arctic Policy“. *The Heritage Foundation*. Kasutatud 15.05.2024, <https://www.heritage.org/europe/report/russian-competition-natural-resources-access-recasting-us-arctic-policy>

Conley, H. ja Kraut, J. (2010). „U.S. Strategic Interests in the Arctic“. *CENTER FOR STRATEGIC & INTERNATIONAL STUDIES*. Kasutatud 15.05.2024, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/100426_Conley_USStrategicInterests_Web.pdf

Council on Foreign Relations. (2018). *Arctic Governance*. Kasutatud 16.04.2024, <https://www.cfr.org/report/arctic-governance>

Department of State. (i.a). Arctic Region. Kasutatud 16.04.2024, <https://www.state.gov/key-topics-office-of-ocean-and-polar-affairs/arctic/>

Devyatkin, Pavel. (2018). „Russia’s Arctic Strategy: Military and Security (Part II)“. *The Arctic Institute*. Kasutatud 13.05.2024, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-military-and-security-part-two/>

Ebinger, C. K. ja Zambetakis, E. (2009). „The Geopolitics of Arctic Melt“. *International Affairs* 85 (6): 1215-1232.

European Environment Agency (2017). „Projected population trends in the Arctic“. Kasutatud 16.05.2024, https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/projected-population-trends-in-the-arctic#tab-chart_1

Farrle, A. B. jt. (2014) „Commercial Arctic shipping through the Northeast Passage: routes,resources, governance, technology, and infrastructure“. *Polar Geography* 37 (4): 298-324.

Friedman, Lisa. (2023). „Biden Administration Approves Huge Alaska Oil Project“. *The New York Times*. Kasutatud 15.05.202, <https://www.nytimes.com/2023/03/12/climate/biden-willow-arctic-drilling-restrictions.html>

Ghosh, S. J. „Imagining the Arctic: Re-Emergence of a Cold War Mentality?“ *University of Washington*. Kasutatud 16.05.2024, <https://jsis.washington.edu/aic/2017/01/04/imagining-the-arctic-re-emergence-of-a-cold-war-mentality/>

Gjørsv, G. H. Hodgson, K. K. (2019) „Arctic Exceptionalism” or “comprehensive security”? Understanding security in the Arctic“ *Arctic Yearbook*: 1-13.

Gosnell, R. (2020). *The Potential of Polar Routes: The Opening of a New Ocean*. J. Weber, *Handbook on Geopolitics and Security in the Arctic* (193-207). Springer Cham: 2020.

Government of the Russian Federation. (2008). Foundations Of The Russian Federation’s State Policy In The Arctic Until 2020. Kasutatud 11.05.2024, <http://government.ru/info/18359/>

Grajewski, N. B. (2017) RUSSIAN GREAT POWER ASSERTION: STATUS-SEEKING IN THE ARCTIC“. *St. Antony's International Review* 13 (1): 141-163.

- Gustafsson, Pär. (2021). „Russia's Ambitions in the Arctic Towards 2035“ *Swedish Defence Research Agency*. Kasutatud 12.5.2024, <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207624>
- Hermann, V. ja Hussong, L. (2020). No UNCLOS, No Icebreakers, No Clue? U.S. Arctic Policy Through the Eyes of Congress. J. Weber, *Handbook on Geopolitics and Security in the Arctic* (23-41). Springer Cham: 2020.
- Johnston, P. F. (2012). „Arctic Energy Resources: Security and Environmental Implications“. *Journal of Strategic Security* 5 (3): 13-32.
- Kjellén, Jonas. (2022). „The Russian Northern Fleet and the (Re)militarisation of the Arctic“. *Arctic Review on Law and Politics* 13: 34-52.
- Klimenko, Ekaterina. (2014). „Russia’s Evolving Arctic Strategy“. *Stockholm International Peace Research Institute*: 1-14.
- Kluge, Janis, Paul, Michael. (2020). *Russia’s Arctic Strategy through 2035*. German Institute for International and Security Affairs. Kasutatud 15.03.2024, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-arctic-strategy-through-2035>
- Korab-Karpowicz, J. (2017). *Political Realism in International Relations*. Kasutatud 11.04.2024, <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/>
- Lipunov, N. Devyatkin, P. (2023). „The Arctic in the 2023 Russian Foreign Policy Concept“. *The Arctic Institute*. Kasutatud 12.05.2024, <https://www.thearcticinstitute.org/arctic-2023-russian-foreign-policy-concept/>
- Mearsheimer, J. J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. *Wealth and Power* (lk 55-83). New York: W. W, NORTON & COMPANY.
- Mearsheimer. J. J. (1994). „The False Promise of International Institutions“. *International Security* 19 (3): 5-49.
- NASA. (2022). *Arctic Sea Ice Minimum Extent*. Kasutatud 16.04.2024, <https://climate.nasa.gov/vital-signs/arctic-sea-ice/?intent=121>

- Norwegian Polar Institute. (i.a). *Climate change in the Arctic*. Kasutatud 16.04.2024, <https://www.npolar.no/en/themes/climate-change-in-the-arctic/#toggle-id-2>
- Pedersen, T. ja Steinveg, B. (2024). „Russia's Clashing Ambitions: Arctic Status Quo and World-Order Revision“. *Politics and Governance*, 12: (731) 1-12.
- Rosen, K. R. (2022). „A Battle for the Arctic Is Underway. And the U.S. Is Already Behind“. *Politico*. Kasutatud 16.05.2024, <https://www.politico.com/news/magazine/2022/12/17/climate-change-arctic-00071169>
- Rumer, E. Sokolsky, R. ja Stronski, P. (2021). „Russia in the Arctic- A Critical Examination“. Kasutatud 12.05.2024, <https://carnegieendowment.org/research/2021/03/russia-in-the-arctica-critical-examination?lang=en>
- Schofield, C. Ja Østhagen, A (2020). *A Divided Arctic: Maritime Boundary Agreements and Disputes in the Arctic Ocean*. J. Weber, *Handbook on Geopolitics and Security in the Arctic* (171-193). Springer Cham: 2020.
- Schweller, R. L. (1996). „Neorealism’s status-quo bias: What security dilemma?“ *Security Studies* 5 (3): 90-121. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636419608429277>
- Seethi, K.M. (2021). *Russia, the United States, and Churning Arctic Geopolitics*. The Arctic Institute. Kasutatud 15.03.2024, <https://www.thearcticinstitute.org/russia-united-states-churning-arctic-geopolitics/>
- Shaheer Ahmad, Mohhamad Ali Zafar. 2022. „Russia’s Reimagined Arctic in the Age of Geopolitical Competition“. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, Air University Press. Kasutatud 22.04.2024
<https://www.airuniversity.af.edu/DesktopModules/ArticleCS/Print.aspx?PortalId=10&ModuleId=20562&Article=2959221>
- Solski, J. J. (2024). „The US Arctic Gambit: Testing the limits of UNCLOS“. *The Arctic Institute*. Kasutatud 16.05.2024, <https://www.thearcticinstitute.org/us-arctic-gambit-testing-limits-unclos/>

Staun, J. (2020). *A Two-Faced Russia? Civilian Interests and Great Power Politics in the High North*. J. Weber, *Handbook on Geopolitics and Security in the Arctic* (3-23). Springer Cham: 2020.

Sun, D. Ja Zoubir, Y. H. (2021). Securing China's 'Latent Power': The Dragon's Anchorage in Djibouti. *Journal of Contemporary China*, 30: (130) 677-692

The Arctic Institute. (2024). *The US Arctic Gambit: Testing the Limits of UNCLOS*. Kasutatud 16.04.2024, <https://www.thearcticinstitute.org/us-arctic-gambit-testing-limits-unclos/>

The Department of Defence. (2013). *ARCTIC STRATEGY*. Kasutatud 15.03.2024, https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2013_Arctic_Strategy.pdf

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2023). „The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation“. Kasutatud 5.12.2024, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/

The Polar Connection. (2016). *NATIONAL SECURITY PRESIDENTIAL DIRECTIVE 66/HOMELAND SECURITY PRESIDENTIAL DIRECTIVE 25*. Kasutatud 23.04.2024, <https://polarconnection.org/national-security-presidential-directive-66homeland-security-presidential-directive-25-january-2009/>

The White House. (2013). *NATIONAL STRATEGY FOR THE ARCTIC REGION*. Kasutatud 15.03.2024. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/nat_arctic_strategy.pdf

The White House. (2022). *NATIONAL STRATEGY FOR THE ARCTIC REGION*. Kasutatud 15.03.2024. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>

Tingstad, A. jt. (2023). „Report on the Arctic Capabilities of the U.S. Armed Forces“. *Homeland Security Operational Analysis Centre*. Kasutatud 16.05.2024, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1638-1.html

U.S Naval War College. (2020). „Foundations of the Russian Federation State Policy in the Arctic for the Period up to 2035“. Kasutatud 12.05.2024, https://digital-commons.usnwc.edu/rmsi_research/5/

United Nations Convention on the Law of the Sea. (1982). *United Nations*. Kasutatud 19.04.2024, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

Waltz, N. Kenneth. (1979). *Theory of International Politics*. California: Addison-Wesley Publishing Company.

Wegge, N. (2011). „The political order in the Arctic: power structures, regimes and influence“. *Polar Record* 47 (241): 165-176.

Wezman, S. T. (2016). „MILITARY CAPABILITIES IN THE ARCTIC: A NEW COLD WAR IN THE HIGH NORTH?“. *SIPRI*. Kasutatud 16.05.2024, <https://www.sipri.org/publications/2016/sipri-background-papers/military-capabilities-arctic>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Arthur Manitski, (isikukood: 50010314218) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Suurvõimude geopoliitika Arktikas: kasvavad pinged USA ja Venemaa vahel“ (ing k: „The Geopolitics of Great Powers in the Arctic: Growing Tensions between the US and Russia“) (bakalaureusetöö), mille juhendaja on Raul Toomla, PhD,

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas

digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi

DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi